

B
34

PĒTERA STUCKAS
LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE

V. KALNIŅŠ
docents, jurid. zin. kand.

KURZEMES HERCOGISTES
VALSTS IEKĀRTA UN TIESĪBAS

(1561.—1795.)

RĪGA, 1963.

PAULINE A. BROWN
BOSTON, MASS.

THE
MUSEUM

OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AND ANATOMY
HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

1911

B
34

13

PĒTERA STUCKAS
LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE

V. KALNIŅŠ
docents, jurid. zin. kand.

KURZEMES HERCOGISTES
VALSTS IEKĀRTA UN TIESĪBAS

(1561.—1795.)

MĀCĪBU LĪDZEKLIS

RĪGĀ, 1963.

L-1

64 - 4.554

В. Е. Калнынь

Государственное устройство и право
Курляндского герцогства
(1561—1795)

—
На латышском языке

Parakstīta iespiešanai 1963. g. 2. oktobrī. Papīra formāts 60×90 1/16. 3 iespiedloksnes.
Mētiens 520 eks. JT 26510.

Maksā 20 kap.

PETERA STUCKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE

Iespiesta Latvijas PSR Kultūras ministrijas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes 1. tipogrāfijā «Cīņa». Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Pas. Nr. 2333.

PRIEKŠVārDS

Izstrādājot Latvijas PSR valsts un tiesību vēstures kursu, P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Valsts un tiesību zinātņu katedra publicē raksturīgākos apcerējumus par Baltijas tiesību vēstures jautājumiem, it sevišķi tādus, kas vēl nav pietiekami izpētīti kopīgā PSRS valsts un tiesību vēstures kursā.

Šis raksts — Kurzemes hercogistes valsts iekārta un tiesības (1561.—1795.) — attiecas uz vācu feodālo muižnieku kundzības laika vienu posmu Latvijas teritorijā. Kurzemes hercogiste kā mainēto muižnieku patvaļas valstiņa ir raksturīga valsts un tiesību vēsturē ar to, ka tautas beztiesiskais stāvoklis šeit noformēts visreakcionārākos juridiskos institūtos (piemēram, romiešu verdzības noteikumu ievēšana, u. c.). Kurzemes hercogistes likumi sargāja tikai skaitliski niecīgo vācu muižnieku šķiru (ap 119 dižciltīgas ģimenes). Turpretim darba tautai (zemnieku masai) šie likumi neļāva nedz šķiriski attīstīties, nedz sekīgi pretoties saviem apspiedējiem. Tieši darba tautas stāvokli, kā pašu galveno, esmu mēģinājis parādīt šajā savā rakstā.

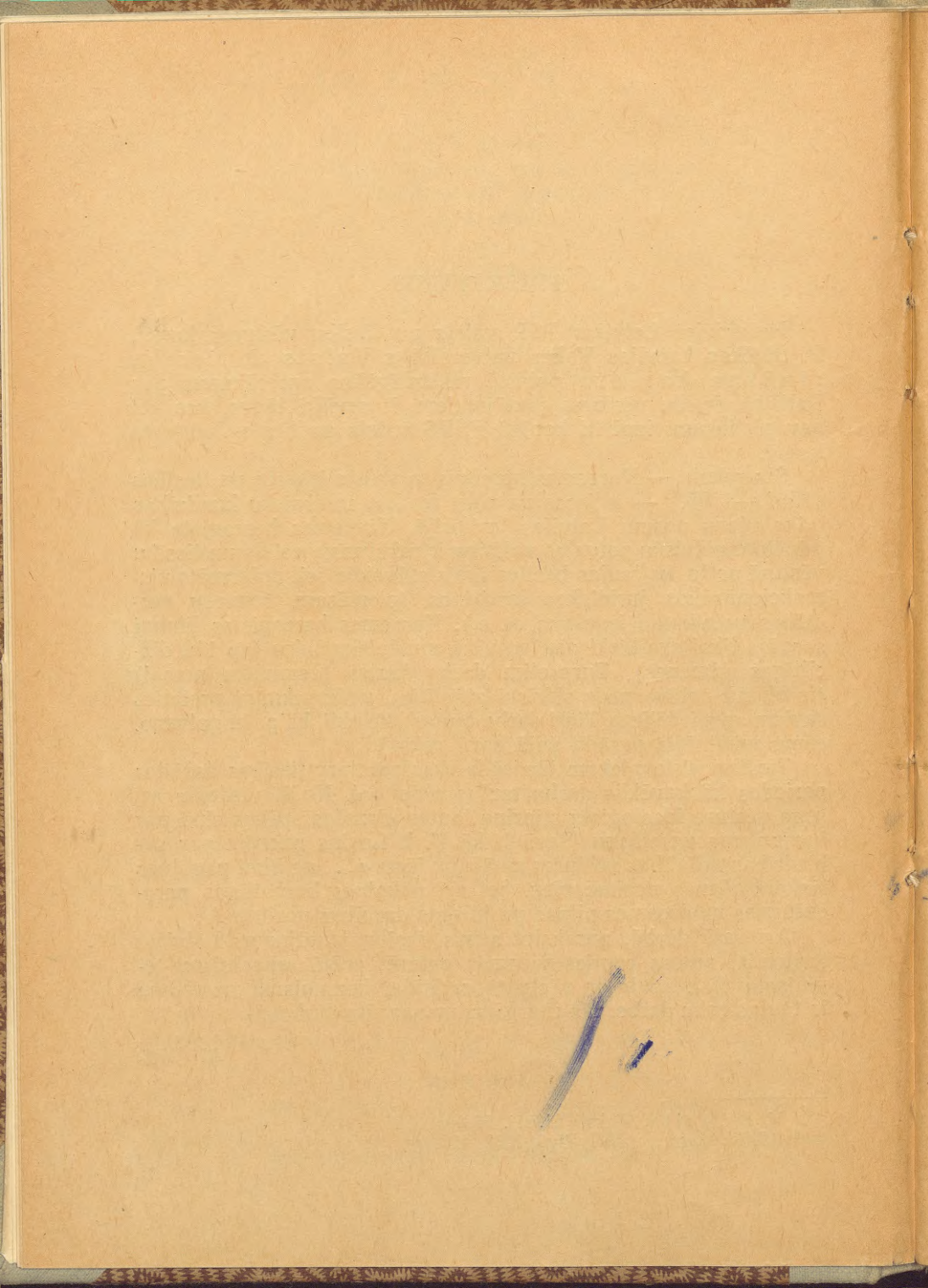
Tiesību vēsturniekam jāparāda ekspluatatoru tiesības dažādos periodos kā kavēklis darba tautas attīstībai. No šī viedokļa arī sena vēsture ideoloģiski stiprina tautas virzošos spēkus cīņā par komunisma uzcelšanu. Savā laikā V. I. Leņins rakstīja par sabiedrības attīstības vēstures zināšanu jēgu «... ne tikai pagātnes izskaidrošanas nozīmē vien, bet arī nākotnes bezbailīgas paredzēšanas un drosmes pilnas praktiskas darbības nozīmē».¹

Arī šajā darbā, aprakstot senus tiesību jautājumus Latvijas teritorijā, autors centies vienmēr paturēt prātā «marksisma-ļeņinisma tēzi: tauta ir vēstures radītāja, komunisma uzcelšana ir tautas roku darbs, tās enerģijas un saprāta darbs».²

AUTORS.

¹ V. I. Leņins, Raksti, 21. sēj., 52. lpp.

² PSKP Programa, LVI, Rīgā, 1961., 126. lpp.

**VĀCU FEODĀĻU EKONOMISKĀ UN POLITISKĀ KUNDZIBA
KURZEMES UN ZEMGALES HERCOGISTE**

Kopš XIII gs. Baltijas zemes atradās vācu iekarotāju varā. Savas kundzības nostiprināšanai pār vietējām nevācu tautībām (Undeutsche) vācu feodāļi izveidoja militāri klerikālu valstiņu organizāciju — Livoniju. Šis valstiņu grupējums tika radīts kā feodālās Vācijas valsts («Vācu Nācijas Svētās Romas impērijas») nozarojums Baltijā. Toreiz Vācijas valsts centrālā vara bija vāja un Livonijā tā tikpat kā nebija jūtama. Tādējādi Livonijas vācu kungi kļuva šeit vienīgie noteicēji visos jautājumos kā uz laukiem, tā pilsētās. Pēc vācu lēņu tiesību paraugiem viņi sev nostiprināja piesavinātos zemes īpašumus, kā arī pēc Hanzas pilsētu tiesību paraugiem noteica sev privileģētu stāvokli tirdzniecībā (ģildes) un amatniecībā (cunftes).

Vācu feodāļu stāvoklis Baltijā kļuva nedrošs tā saucamā Livonijas kara laikā (1558.—1582.), kad viņu radītā valstiskā organizācija sāka irt. Uz Livonijas zemēm pretendēja Lietuva, Polija un Zviedrija. Krievijai bija nepieciešama pieeja Baltijas jūrai, un tā nedrīkstēja pieļaut tur citas valsts uzkundzēšanos. Krievi sakāva Livonijas valstiņu karaspēku (lielākā kauja pie Ērgemes 1560. gadā). Visā Livonijā sākās sabrukums. Polija un Zviedrija no savām pretenzijām neatteicās. Polija, apvienojusies ar Lietuvu (Ļublinas unija 1569. g.), izvērtās par draudošu pretinieku Krievijai. Sekoja arī Polijas un Zviedrijas vienošanās par kopīgu karu pret Krieviju (1579. g.). Kara rezultātā Livonijas valstiskā organizācija tika sagrauta, un tās teritoriju sagrāba Polija un Zviedrija. Krievijas un Polijas pamiera līgums 1582. gadā pievienoja Polijai Latgales, Vidzemes un Dienvidigaunijas teritorijas. Arī Rīgas pilsēta pēc 20 gadu pretošanās (1561.—1581.) bija spiesta atzīt Polijas virsvaru. Krievijas un Zviedrijas pamiera līgums 1583. gadā atstāja Zviedrijai Ziemeļigauniju. Dānija paturēja sev vairākas Igaunijas salas un kādu laiku vēl agrāko Kurzemes bīskapijas zemi (vēlāk šis Kurzemes

novads nonāca Polijas varā). Pārējā Kurzemes un Zemgales teritorijā jau kara laikā noformējās Kurzemes un Zemgales hercogiste kā Polijas vasaļvalstiņa.

Jaunie bijušās Livonijas zemju valdnieki apsolīja garantēt un visādā veidā ievērot agrākās vācu feodālu tiesības un privilēģijas.

Irstot Livonijas feodālo valstiņu kompleksam, ordeņa pēdējais mestrs Gothards Ketlers ievadīja sarunas ar Polijas un Lietuvas kopīgo karali Sigismundu II Augustu par padevības līgumu, kuru noslēdza 1561. gada 28. novembrī.¹ Ar šo vienošanās aktu bijušās Livonijas teritorijas daļa no Daugavas uz dienvidiem un rietumiem tika noformēta kā Kurzemes un Zemgales hercogiste (ducatu Curlandiae et Semigalliae) jeb, kā parasti saka — Kurzemes hercogiste, kas juridiski skaitījās lēņu atkarībā («in feudum habere») no Polijas un Lietuvas kopīgā karaļa. Tādējādi Kurzemes hercogiste bija Polijas vasaļvalstiņa. Par pirmo hercogu kļuva bijušais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers.

Kurzemes hercogistes teritorijā sākumā neietilpa agrākā Kurzemes bīskapijas zeme, kura kopš 1559. gada atradās Dānijas rokās. To pārvaldīja Dānijas karaļa brālis Magnuss («dux Magnus»). Pēc Polijas un Dānijas kara 1585. gadā šo teritoriju ieguva Polija par 30 000 dālderiem, bet 1611. gadā bijušo Kurzemes bīskapijas teritoriju noformēja kā Piltenes autonomu apgabalu, kas bija pakļauts tieši Polijai. Tikai Kurzemes hercogam Jēkabam izdevās uz laiku iegūt Piltenes apgabalu. Šīs tiesības Kurzemes hercogam atkal atņēma 1717. gadā.

Arī Grobiņas novads sākumā neietilpa Kurzemes hercogistes teritorijā. To Ketlers, būdams vēl ordeņa mestrs, 1560. gadā bija iekļājis Prūsijas hercogam parādu nodrošināšanai. Aizņemtā nauda tika iztērēta karu vešanai, un pirmie Kurzemes hercogi to atdot nespēja. Tikai 1609. gadā Ketlera dēls Vilhelms, apprecot Prūsijas hercoga meitu, atguva Grobiņas novadu kā sievas pūra daļu. Prūsijas pārvaldīšanas laikā Grobiņas novads tika ļoti noplicināts.

Sākumā Kurzemes hercogistei nebija pat savas galvaspilsētas. Pēc padošanās akta jaunais hercogs palika dzīvot ordeņa mestra pilī Rīgā — tāpat ārpus hercogistes teritorijas. Vēlāk hercoga rezidence tika pārcelta uz Kuldīgu, bet sākot ar 1573. gadu,

¹ Pacta subiectionis inter Regem Sigismundum Augustum et Magistrum Gotthardum Kettler, inita Vilnae 28 Nov. 1561. (Ch. G. von Ziegenhorn. Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg, 1772. S. 51—56).

Jelgava dabūja pilsētas tiesības un kļuva par Kurzemes hercogistes galvaspilsētu.

Galvenais varas faktors Kurzemes hercogistē bija muižniecība — agrākie Livonijas zemju feodāļi, vairumā bijušie Ordeņa locekļi. Sākumā viņi jauno hercogu pat negribēja lāga atzīt, jo uzskatīja par sev līdzīgu. Daži pat ilgāku laiku kavējās dot hercogam pavalstniecības zvērestu (piemēram, Dobeles bijušais komturis Reke vairāk nekā 10 gadus pretojās hercogam, deklarēdams, ka atzīst tikai Polijas karaļa varu. Iemesli tam bija personīgi strīdi zemes īpašumu dēļ.) No otras puses Polijas karaļa interesēs bija saglabāt Kurzemē vāju hercoga varu, un tāpēc viņš labprāt atbalstīja vietējo muižnieku prasības. Polijas (līdz 1569. gadam Lietuvas) valdība bieži iejaucās hercogistes iekšējās lietās un, parasti, viennēr aizstāvēt muižniecību, bet ne hercogu.

1570. gadā Kurzemes muižnieki piespieda hercogu parakstīt tā saucamo Gotharda privilēģiju², kura lēņu muižas pārvērtā par alodiem, t. i., no hercoga neatkarīgām privātmuižām. Turpmāk hercogam lēņu tiesiskās attiecības pastāvēja tikai ar tiem muižniekiem, kuriem viņš pats bija piešķīris muižas no hercogam piederošām zemēm.

Kurzemes hercogistē nebija lielu pilsētu, nedz politiski ietekmīgas birģeru kārtas, uz kuru hercogs būtu varējis balstīties cīņā pret muižniecību. Muižnieki pat padzina no Kurzemes landtaga pilsētu pārstāvjus, pārvēršot to vienīgi par savas kārtas valsts orgānu.

Galvenais ekonomiskais pamats Kurzemes hercogistē bija muižu saimniecība. Ražoja labību, reizēm pat eksportēja to uz Rietumeiropu. Tehnika bija zema. Muižu zemi apstrādāja ar dzimtcilvēkiem — vietējiem zemniekiem («die alten heidnischen Einwohner» — «senie pagānu iedzīvotāji» — skat. Ch. G. von Ziegenhorn St. R. S. 325).

Sakarā ar muižu saimniecību paplašināšanu Kurzemē zemnieku stāvoklis aizvien vairāk pasliktinājās. Muižnieki ieguva neierobežotu varu pār saviem dzimtzemniekiem. Viņi pēc savas gribas noteica klašu un nodevu lielumu. Zemnieki pat nevarēja brīvi rīkoties ar to, ko paši bija saražojuši. Piemēram, tie savus ražojumus drīkstēja pārdot tikai muižās, miestos un vietējos krogos, bet nedrīkstēja vest uz pilsētām. Pilsētās pārdeva par augstākām cenām tikai muižu ražojumus.

² Des Herzogs Gotthardt Privilegium für den curländischen Adel vom 20-ten Junius 1570 (Ch. G. von Ziegenhorn. Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg, 1772. S. 85—88).

Muižnieku sastādītie Kurzemes statūti 1617. gadā pielīdzināja vietējos dzimtcilvēkus vergiem pēc romiešu tiesību noteikumiem.³

Hercoga muižās zemnieku stāvoklis bija nedaudz labāks, jo muižu pārvaldniekiem vai nomniekiem bija kaut cik jāievēro domēņu pārvaldīšanas noteikumi, kā arī kļaušu un nodevu saraksti.

Pēc 1617. gada jaunajiem valsts iekārtas likumiem (Formula Regiminis) muižnieku vara vēl vairāk paplašinājās, bet hercoga — sašaurinājās. Svarīgu politisku jautājumu izšķiršanai tika nodibināta padomnieku kolēģija: 4 virspadomnieki (supremi Consiliiarii et Assessores) — Kurzemes muižnieki un 2 juridiskie padomnieki — tiesību zinātņu doktori (doctores jurisconsulti). Kurzemes landtags (conventus) pārvērtās vienīgi par muižnieku kārtas valsts orgānu. Muižnieki līdzās hercoga sūtnim, turēja arī savu pārstāvi jeb rezidentu Varšavā. Muižniekiem bija arī lielāks karaspēks nekā hercogam.

Šī saujiņa vācu muižnieku bija faktiskie varas vīri un ekspluatatori Kurzēmē un Zemgalē 234 gadus. Tie bija galvenokārt Livonijas vācu feodāļu pēcnācēji, kuri ne tikai turpināja savas kungu tiesības un privilēģijas, bet tās vēl vairāk paplašināja.

Hercoga lielie zemes īpašumi to pacēla ekonomiskā un politiskā ziņā augstāk par pārējiem muižniekiem. Hercogistes valsts ienākumi un hercoga personiskie ienākumi nebija nodalīti.

Ārzemēs tanī laikā bija lieli pieprasījumi pēc labības un kokiem kuģu būvēšanai, kā arī citiem materiāliem. Radās labvēlīgi apstākļi merkantilisma politikai. To sāka izmantot hercogs Jēkabs (1642.—1682. g.). Viņš centās arvien vairāk izvest (eksportēt) preces un mazāk ievest (importēt). Rezultātā radās naudas uzkrājumi. Merkantilisma politikai Kurzemes hercogistē bija progresīva nozīme — tā sekmēja naturālās saimniecības saīršanu un naudas apgrozības attīstību. Hercogs savās muižās pūlējās visiem līdzekļiem pacelt graudu ražu. Vienlaikus hercoga muižās ierīkoja arī rūpniecības uzņēmumus (manufaktūras), sevišķi attīstījās kuģu būvniecība. No 1639.—1682. gadam Kurzemes kuģu būvētavās uzbūvēja 44 kara un 79 tirdzniecības kuģus (hercoga flotē bija ap 60 kuģu). Dzelzs un vara rūdu ievada no Zviedrijas. Bieži dzelzs rūdai piekausēja vietējos izrakteņus. Manufaktūrās izgatavoja arī pulveri un ieročus. Hercogs Jēkabs ieguva pat ko-

³ Statuta Curlandica (Fr. G. von Bunge und C. O. von Madai. Sammlung der Rechtsquellen Liv-, Esth- und Curlands. II Abt. Dorpat, 1848. S. 41—92).

lonijas — Sv. Andreja salu pie Gambijas upes grīvas Āfrikā un Tobago salu pie Vidusamerikas krastiem.

Rūpniecības un tirdzniecības pasākumos tika ieguldīti galvenokārt ienākumi no hercoga muižām (arī no muitām, portorija, licencēm u. c.). Dzimtciļvēku darbu izmantoja kā manufaktūrās, tā arī kuģniecības vajadzībām.

Ekonomiskais uzplaukums Kurzemē bija īslaicīgs, jo tas saistījās ar Trīsdesmitgadu kara īpatnējiem ekonomiskiem apstākļiem Rietumeiropā. Pēc 1648. g. Vestfāles miera izbeidzās Eiropā kara laika konjunktūra, un Kurzemes uzņēmumi sāka ciest zaudējumus. Hercogs Jēkabs meklēja izeju no ekonomiskām grūtībām un uzsāka tuvināšanās politiku Krievijai. Šo orientāciju sekmeja Zviedrijas agresīvā politika par virskundzību Baltijā. Krievu un zviedru kara laikā (1656.—1658.) Kurzemes hercogiste centās ieturēt neitralitāti, kas Krievijai bija izdevīgi. Tomēr poļu un zviedru karā neizdevās neitralitāti nosargāt. Zviedri 1658. gadā okupēja visu Kurzemi un hercogu aizveda gūstā līdz Olivās miera liguma noslēgšanai (1660. g.). Pa to laiku angļi un holandieši sagrāba Kurzemes kolonijas.

Ziemeļu kara laikā (1700.—1721.) starp Zviedriju un Krieviju Kurzemes hercogiste daudz cieta no kara darbības un mēra.

XVIII gs. beigās Kurzemes hercogistē vērojamas sairuma pazīmes. Konflikts starp hercogu un muižniecību padziļinājās. Zemnieku un pilsētu trūcīgo iedzīvotāju nemieri pieauga. Kurzemes muižnieki cerēja, ka ar cariskās Krievijas palīdzību varēs labāk nosargāt savas muižas un privilēģijas, kā arī turēt paklausībā nemierīgos zemniekus. Muižniecības ietekmēts, hercogs Pēteris bija spiests atteikties no varas.

1795. gada 27. maijā Kurzemes hercogiste un Piltenes apgabals tika pievienoti Krievijas impērijai (trešā Polijas dalīšana), nodibinot īpašu Kurzemes guberņu. Līdz ar to vācu muižnieku kundzību un privilēģijas šai zemē turpmāk saglabāja un sargāja cariskā Krievija.*

* Plašāk par vispārējiem vēstures jautājumiem:

- 1) Latvijas PSR vēsture, I sēj., Latv. PSR Zin. akad. izd. Rīgā. 1953. XIV nod. (268.—294. lpp.).
- 2) Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss. Latv. PSR Zin. akad. izd. Rīgā, 1956. 73.—80. lpp.

SABIEDRĪBAS ŠKIRISKĀ UZBŪVE

A) VALDOSĀ ŠKIRA

1. **Muižnieki — dižciltīgie** — muižu īpašnieki (vāc. «Edelleute», latīn. «nobiles») bija skaitā ap 119 ģimeņu, kas sastādīja Kurzemes muižnieku kārtu, bruņniecību («Landschaft» un «Ritterschaft»). Kurzemes muižnieki XVII gs. pirmajā pusē tika imatrikulēti īpašā sarakstā, ko nosauca par «bruņniecības solu» (Ritterbank).⁴ Matrikulētās muižniecības sarakstu apstiprināja Kurzemes landtāgs un Polijas karalis. Saskaņā ar Gotharda Ketlera privilēģiju 1570. gadā⁵ muižniekiem zeme būtībā vairs neskaitījās hercoga lēnis, bet gan neierobežots privātīpašums: «...ka ikkatrs lēņu muižnieks... ar to var disponēt, pēc savas patikas rīkoties, iekļāt, atsavināt, pārdot, novēlēt ar testamentu,»... («...das ein jeder Lehnräger... mit denselben möge disponieren, seines Gefallens zu versetzen, zu verpfänden, zu alienieren, zu verkaufen, zu vergeben in Testament zu verschreiben, ...»). Bez tam muižnieki nemaksāja nodokļus un nodevas. Muižnieki ieguva arī savā muižā «augstāko un zemāko tiesas varu» (die höchste und niedrigste Gewalt des Gerichts) pār saviem zemniekiem. Vēl vairāk — muižniekiem bija tiesības savas muižas robežās pat izdot tiesību normas. «Muižnieki var arī izdot pakļautajiem īpašus noteikumus, tikai nepārkāpjot valsts tiesības» («Es kann auch der Adel seinen Unterthanen eigene Ordnungen machen, doch ohne Verletzung des Staatsrechts» — Ziegenhorn, S 186). Muižniekiem bija arī savs bruņots karaspēks.

Kurzemes hercogistes laikā muižnieki jutās savās muižās kā

⁴ Formula Regiminis in Ducatu Curlandiae et Semigalliae de anno 1617 (G. von Rummel, Die Quellen des Curländischen Landrechts. Dorpat, 1848 S. 31).

⁵ Des Herzogs Gotthardt Privilegium für den curländischen Adel vom 20-ten Junius 1570 (Ch. G. von Ziegenhorn. Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg, 1772 S. 85—88).

mazi valdnieki savās valstīs. Bez tam viņiem bija noteicošais vārds hercogistes valsts lietās. Viņi pat pārvērtā Kurzemes landtāgu par savas kārtas interešu sargātāju.

2. **Mācītāji, baznīckungi** («Basnīzas kungs, Mahzītais, ein Priester»;⁶ «ein Geistlicher, basnīzkungs»⁷) — reliģijas sludinātāji un tā saucamo mācītājmuižu valdītāji. Pie katras baznīcas bija sava mācītāja muiža ar kļaušu zemnieku mājām. Tomēr mācītājmuižas tika ierīkotas ar hercoga vai muižnieku gādību un lielā mērā bija no pēdējiem materiāli atkarīgas. Tāpēc mācītājiem Kurzemes hercogistē nebija liela ekonomiska un politiska iespaids. Jurisdikcijas ziņā gan garīdzniecība bija uzskatāma kā īpaša kārta ar savu tiesu — konsistoriju (Kirchengericht).

Iedzīvotāju lielum lielais vairākums Kurzemes hercogistē bija evaņģēliskās luterāņu ticības — kā kungi, tā arī viņu zemnieki. Otrā vietā bija romiešu katoļu baznīca, kā palieka no Livonijas laikiem. Atsevišķās hercogistes vietās bija sastopami arī grieķu katoļi, vecticībnieki (staroveri), uniāti, baptisti, brāļu draudzes locekļi u. c.

Polijas karalis Stefans ar īpašu juridisku aktu⁸ atzina Kurzemes hercogistē tādu ticības stāvokli, kāds tur jau pastāvēja ...«kāda tur kārtība vai stāvoklis bija, reliģijas un dieva kultu brīva piekoptšana» («cujuscumque ordinis vel status fuerint, liberum usum Religionis cultusque divini»).

Lai gan baznīckungiem jeb mācītājiem Kurzemes hercogistē nebija liela teikšana valsts dzīvē, tomēr par cik viņu lietošanā bija mācītāju muižas ar kļaušu zemniekiem, tie uzskatāmi par ekspluatātoriem un pieskaitāmi valdošai šķīrai. Viņi savos sprediķos pāuda feodālo muižnieku ideoloģiju — zemniekus mācīja atzīt pastāvošo dzimtbūšanas iekārtu, paklausīt saviem kungiem un paciest dzīves grūtības.

3. **Birģeri** (ein Bürger, Burgēls, no Burgēlzitas)⁹; «Bürger, namnieks, pilssatneeks»¹⁰) — pilsētu iedzīvotāji, kas nogrupējušies birģeru (namnieku) kārtā. Kurzemes hercogistē sākumā pilsētu bija maz, un tās pašas nelielas, ekonomiski vājas. Vēlāk gan tika dibinātas jaunas pilsētas, un miestiem piešķirtas pilsētu tiesības. Jelgava (Mitau)

⁶ J. Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca. Rīgā, 1936. 30. lpp.

⁷ G. Fr. Stender. Lettisches Lexikon. Mitau. 1789. II, S. 272.

⁸ Cautio religionis de eodem Dato (Ch. G. von Ziegenhorn Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg. 1772. S. 91).

⁹ J. Langija. 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca. Rīgā, 1936. 40. lpp.

¹⁰ G. Fr. Stender. Lettisches Lexicon. Mitau, 1789. II S. 272.

pilsētas tiesības ieguva 1573. gadā un kļuva par hercogu rezidenci, sasniedzot iedzīvotāju skaitu ap 9000; Kuldīga (Goldingen) — minēta kā pilsēta jau no XIII gs., hercogistes laikā ap 3000 iedzīvotāju. Tur kādu laiku apmetās uz dzīvi arī hercogs; Liepāja (Libau) ar jūras ostu pastāvēja kā miests jau no XIV gs., bet 1625. gadā ieguva pilsētas tiesības. Iedzīvotāju skaits ap 2000; Ventspils (Windau) — ievērojama osta, hercogistes laikā ap 2000 iedzīvotāju. Bauska (Bausk) — kā pilsēta no 1584. g., XVII gs. — ap 1500 iedzīvotāju. Bez tām hercogistes laikā ir dibinātas vairākas jaunas pilsētas: Jaunjelgava (Fridrichstadt) — dibināta ap 1590. gadu, pilsētas tiesības ieguva 1647. gadā — ap 700 iedzīvotāju. Jēkabpils (Jacobstadt), kas pilsētas tiesības ieguva 1670. gadā pēc Magdeburgas statūtu parauga, iedzīvotāju skaits sniedzās līdz 800. Sēlpils (Seelburg), agrākais miests, 1621. gadā hercogs piešķīra pilsētas tiesības; iedzīvotāju ap 500, utt.

Kurzemes pilsētu vairumam statūti bija doti pēc Rīgas statūtu parauga, bet Jēkabpilij piešķīra statūtus pēc Magdeburgas tipa (Polijas ietekme). Birģeri kā pilntiesīgi pilsētas iedzīvotāji varēja vēlēti un tikt ievēlēti pārvaldes un tiesu orgānos, proti, pilsētas rātē (6—10 locekļi), kur iegāja arī pilsētas galva jeb birģermeistars (hercoga iecelts no pilsētas vēlētiem kandidātiem). Pie rātes piederēja arī pilsētas fogts (vēlēts tiesneša amats).

Tikai birģeriem piederēja tiesības nodarboties ar amatniecību un tirdzniecību. Tad viņiem bija jāiestājas vai nu amatnieku cunftē vai tirgotāju ģildē. Līdz ar to viņi ieguva īstas pilsētnieku tiesības. Cunftu un ģilžu organizācijas Kurzemes pilsētās formējās lēni un nevienmērīgi. Turīgākie birģeru virsslāņi sāka veidot pilsētas patriciātu.

Bez tam pilsētās bija arī iedzīvotāji ārpus birģeru kārtas — dažādi algādži (Tagelöhner), strādnieki (Arbeiter), ārpuscunftu amatnieki jeb bitnieki («bihtneeks, Pfluscher, der nicht zur Zunft gehört» — Stender, S. 22). Tādējādi formējās pilsētu plebejiskie slāņi atšķirībā no birģeriem.

Kurzemes hercogistes valsts dzīvē birģeriem nebija lielas lomas. Tie reizēm gan nostājās hercoga pusē cīņā pret muižniecību, bet tam nebija lielas politiskas nozīmes. Birģeru kārta pat nevarēja piedalīties landtāgā.

4. **Brīvzemnieki** (Freybauer) — muižām nepakļauti zemnieki, kam piederēja zeme bez dzimtcilvēkiem. Tie apstrādāja laukus paši kopā ar kalpiem. Pie brīvzemniekiem jāpieskaita tā sau-

camie «kuršu ķoniņi» Kuldīgas apkārtņē (dažas ģimenes). Pamatojoties uz seniem lēņu rakstiem no Livonijas laikiem, viņi joprojām saglabāja savas tiesības un skaitījās personīgi brīvi. Kuršu ķoniņi kā sīki lēņu vīri (leimaņi) deva dažas nodevas graudā vai naudā, kā arī pildīja atsevišķas kara klausas. Tie raksturojami kā pārejas slānis no valdošās uz ekspluatējamo šķiru.

B) EKSPLUATĒJAMĀ ŠĶIRA

Zemnieki («Baur, semneeks», dzimtbūtnieciskās pakāpēs — «Erbbaur, Erbunterthan, dsimts semneeks» — Stender, Lett. Lex. 106, 212; «homines proprii», «Leibeigene» — Stat. Curl. § 50, 51, 53) — muižnieku varai pakļautie dzimtcilvēki, klausu un nodevu pildītāji muižu novados, juridiski daudzējādā ziņā pielīdzināti romiešu vergiem. Šie ļaudis visumā tika uzskatīti kā zema zemnieku kārtā (Bauerstand)¹¹ bez politiskās varas un gandrīz bez kaut kādām tiesībām («zemnieku kārtai... ir maz tiesību», «Bauerstand... wenige Rechte hat»). Zemnieki gandrīz visi bija latvieši (tikko izveidojusies tauta), retās vietās arī baltkrievi, lietuvieši u. c. Vācu muižnieki maz interesējās, kādas tautības viņu zemnieki, bet lietoja joprojām veco apzīmējumu — nevāci (Undeutsche). Pat G. Fr. Stenders, kas ir rakstījis par latviešu valodu, savā vārdnīcā (Lett. Lex. 106) saka: «Baur, grober, ungeschliffener — semneeks negohdis, kas gohdu neprot, kas meschā audsis; ein Baur denkt wie ein Baur — semneekam semneeka prahts»).

Gotharda privilēģija piešķīra Kurzemes muižniekiem vēl plašākas tiesības par saviem spriešanā muižniekiem, nekā tas bija agrāk Livonijā. It sevišķi tiesas spriešanā muižniekiem tika dota «augstākā un zemākā» tiesas vara. Turpretim Livonijā zemnieku tiesašanā smagākos noziegumos piedalījās arī fogts (valsts varas pārstāvis).

XVI gs. Kurzemes zemnieki tika aizvien dziļāki iesaistīti dzimtbūšanā, pierakstīti kā muižu zemes piederums un pakļauti neierobežotai muižnieka patvaļai.

Zemnieku beztiesīgo stāvokli juridiski noformēja 1617. gadā Kurzemes statūti,¹² pielīdzinot tos romiešu vergiem, cik

¹¹ Von den Rechten des Bauerstandes (Ch. G. Ziegenhorn. Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg, 1772. S. 325.

¹² Statuta Curlandica (Fr. G. von Bunge und C. O. von Madai. Sammlung der Rechtsquellen Liv-, Esth-und Curlands, II Abt. Dorpat, 1848. S. 41—92).

tālu tas faktiski bija iespējams feodālisma apstākļos (53. §: «jo vergs atrodas sava kunga pilnās tiesībās» — «homo enim proprius in pleno iure domini sui constitutus»). Arī zemnieka personīgā manta (māja un iedzīve) tika uzskatīta kā piederoša muižniekam, proti, pēc romiešu tiesību — pekūlija («peculium») noteikumiem. Pekūlijs bija kunga mantas kaut kāda saimnieciska vienība, kas iedota vergam lietošanā. (D. 15, 1, de peculio). Kurzemes statūti piemēroja šo jēdzienu zemnieka personīgai mantai (63. §: «pekūlija likumus atzīstot», «peculiares leges statuere»). Bez tam Kurzemes statūti vairākos pantos (52—55. §) līdzīgi vergu noteikumiem Romā, aizliedza zemnieku bēgšanu no saviem kungiem, paredzot naudas sodus (sub poena) un atpakaļ atgūšanas prasību (repetitio). Vēl efektīvāku noteikumu zemnieku aizbēgšanas apkarošanai izdeva Kurzemes l a n d t ā g s 1638. gada 20. jūlijā,¹³ proti, zemnieki, kas notverti otrreiz aizbēgot no sava dzimtkunga, sodāmi ar kājas nociršanu («atkal aizbēg, nocirst tam kāju», «wieder verläufft, ein Fuß abgehauen werden»).

Zemnieka dzimtbūtniecisko ekspluatāciju izteic tā laika vārds — «Erbunterthan», kuru Stenders tulko «dsimts semneeks, dsimts wihrs», burtiski tas nozīmē — mantojams apakšnieks. Viņa pienākums ir maksāt nodevas un pildīt kļaušas («... ikgadēju zināmu nodevu, tā saucamo cenu jeb vaku pildīt»..., «... jährliche gewisse Abgabe, die Zinse oder Wacke genannt wird, leistet»¹⁴). Muižnieka nāves gadījumā dzimtzemnieki kopā ar muižu un tās kļaušu mājām (die Gesinde) pārgāja kā mantojums jaunajam kungam.

Attīstoties tālāk mantiskai atšķirībai, radās arī pašā zemnieku kārtā iekšēji nogrupējumi pēc turības pakāpēm.

a) **Saimnieki** (Wirte) bija ekonomiski spēcīgākā zemnieku grupa kā kļaušu māju valdītāji ar dažādu zemes lielumu (arkla, pusarkla, ceturtdaļarkla, astotdaļarkla zemes).¹⁵ Lielākie saimnieki parasti paši muižas darbos negāja, bet gan sūtīja savus līgotos strādniekus — tā saucamos pušus un meitas vai arī kalpus. Tādiem saimniekiem parasti bija jāsūta muižas kļaušās viens zirdzenieks (vīrs ar zirgu un ratiem) un viens kājnieks palīgdarbiem (vīrietis vai sieviete). No saimnieku vidus iecēla vecāko jeb vagari, kā arī citus muižas amatvirus.

¹³ C. von Rummel, Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759. Dorpat, 1851 S. 68.

¹⁴ Ch. Ziegenhorn. St. R... S. 325.

¹⁵ Arklam kā zemes mēra vienībai ir bijuši dažādi lielumi.

b) **Iebūvieši** (Einfüßer) bija sīkzemnieki, kas muižas kļaušu darbos piedalījās bez zirga. Daudzos gadījumos iebūvieši līdzās zemkopībai nodarbojās ar kaut kādu amatu.

c) **Kalpi** (die Knechte) bija laukstrādnieki, kas salīguši strādāt pie saimniekiem par algu (graudā, vēlāk arī daļēji naudā) vismaz uz vienu gadu. Tie ar savām ģimenēm pārgāja dzīvot saimnieka mājās kā saimes locekļi. Kalpi gan drikstēja pāriet pēc gada nodzīvošanas strādāt pie cita saimnieka tā paša pagasta robežās, bet muižnieki šo iespēju visādi kavēja. Ar 1638. gada 20. jūlija Kurzemes landtāga lēmumu¹⁶ bija noteikts maksimālais algas apmērs saimnieku kalpiem, lai darba spēks iznāktu lētāks: «Kalpam, kuru var pilnīgā darbā nodarbināt, pienākas iesēt (saimnieka zemē) 1 pūru rudzu, 1 pūru auzu, bet, ja negrib auzas, tad 1/2 pūra griķu, turklāt laukiem piemērotu apģērbu, kā tanī laikā pilsētās lietošanai pieņemts. Puisim, kuru nevar izlietot pilnīgi darbā, dot atbilstoši vecumam nepieciešamo apģērbu, tāpat arī dienesta meitām apģērbu un citas lietas, kā tās vecumam atbilstoši pieņemts. Bet ja kāds saimnieks dara pretējo, un ir devis vairāk nekā drikst, kā tas bieži notiek, tad jāmaksā valdīšanai vai kungam 20 rm sods un 2 pāri rikšu pa muguru.» («hin-füro einem Knechte, welchen er zu vollkommener Arbeit gebrauchen kann, soll 1 Loff Roggen u. 1 Loff Haber, da aber enner keinen Haber haben will, dafür 1/2 Loff Grücken aussäen, daneben auch die landgebräuchliche Kleidung, wie es für dieser Zeit in Städten gebräuchlich damit gehalten worden, u. einem Jungen, welcher zu vollkommener Arbeit nicht zu gebrauchen, wie vor Alters hero seine nothwendige Kleidung, wie dann imgleichen den Mägden ihre Kleidung und andere Sachen, wie vor Alters hero gehalten worden, geben u. zukehren. Da aber ein Wirth dagegen thun u. mehr geben würde, der soll, so offt es geschieht, der Obrigkeit oder seiner Herrschaft 20 rm Strafe unnachlässig verfallen seyn, u. über das 2 paar Ruthen auff den Rücken haben,» ...)

Šis piemērs rāda, cik niecīga ir bijusi kalpu alga un zems viņu dzīves līmenis. Būtībā tā bija trūcīgs uzturs un visnepieciešamākais apģērbs.

Kalpu skaits Kurzemes hercogistē pārsniedza apmēram pusi no visiem zemniekiem.

d) **Puskalpi** (Halbknechte) saucās vasaras strādnieki pie

¹⁶ C. von Rummel. Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759. Dorpat, 1851. S. 66.

saimniekiem, pārējā laikā viņi uzturējās kur pagādijās un strādāja gadījuma darbus.

e) **Bandinieki** bija ļaudis, kas strādāja pie saimnieka un atalgojuma vietā dabūja zemes gabaliņu labības iesēšanai («bandas, Knechtsaat, it. Nebenverdienst; bandoties, auf fremd Land säen, it. sich etwas durch Nebenverdienst erwerben»)¹⁷ Parasti sēklu deva saimnieks.

f) **Pirtnieki** (Pirteneken) — piemītnieki pie kāda saimnieka, parasti mitinājās pirtī (no tā cēlies viņu nosaukums) un par to saimniekam atstrādāja. Pirtnieka galvenās iztikas avots bija dažādi gadījuma darbi.

g) **Valīnieki** (Lostreiber) saucās ļaudis uz laukiem, kas nebija saliguši pie saimnieka. Viņi dzīvoja un strādāja kur pagādijās. Ja viņi noslēdza līgumu ar saimnieku, tad līdz ar to pārvērtās par kādu no iepriekš minēto grupu laukstrādniekiem.

Muižnieku interesēs bija visus šos gadījuma darba strādniekus pārvērst par gada kalpiem pie saimniekiem, lai darba spēks būtu pilnīgāk izmantots ražošanā. Tāpēc 1638. gadā Kurzemes landtāgs noteica: «Nebūt vairs zemnieku mājās nekādu pirtnieku, puskalpu un valīnieku, tiem jāligst pie īstiem saimniekiem par kalpiem un sievietēm par kalponēm uz visu gadu.»

(«Es sollen auch hinfüro in den Gesinden keine Pirteneken, halbe Knechte u. Lostreiber gelitten werden, sondern bey den rechten Wirthen sich für Mied-Knechte u. ihre Weiber für Mägde auf ein gantz Jahr bestellen laßen u. vermieten»)¹⁸

¹⁷ G. Fr. Stender. Lettisches Lexicon I Th. Mitau, 1789. S. 16.

¹⁸ C. von Rummel. Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759. Dorpat, 1851. S. 66.

Juridiskā terminoloģija oficiālos dokumentos arī skaidri parāda Polijas un Kurzemes valststiesiskās attiecības. Polijas karalis nosaukts par «rex» (karalis vārda īstā nozīmē) un Polijas valsts — par «regnum» (īsta valsts), turpretim Kurzemes hercogs nosaukts par «dux» (hercogs, firsts) un viņa valsts par «ducatus» (hercogiste).

Kurzemes hercogam bija jāpilda arī tā sauktais lēņa dienests (vassallarium). Hercogam vajadzēja turēt Polijas vajadzībām gatavībā 100 jātnieku un kara gadījumā aizsargāt hercogistes robežas.

2. Hercoga vara

Oficiālos dokumentos Kurzemes hercogs titulēts «...illus-tris dominus... in Livonia, Curoniae, Curlandiae et Semigalliae Dux» («...gaišais kungs...Kursas, Kurzemes un Zemgales hercogs Livonijā»);²² «Nos...Dei gratia per Curoniam et Semigalliam in Livonia Princeps» («Mēs...no dieva žēlastības Kurzemes un Zemgales firsts Livonijā»)²³ u. c. Šie tituli ir valdnieka godinājumi, kādi parasti tika lietoti viduslaikos, uzrunājot zemes (novada) kungu. Tomēr būtībā Kurzemes hercoga varu ierobežoja ne tikai Polijas virskundzība, bet arī lielā mērā vietējā muižniecība, kas svarīgākos jautājumos diktēja hercogam savu gribu. Vienīgi savās privātmuižās Kurzemes hercogs varēja realizēt varu neatkarīgi no muižniecības.

Hercoga likumdošanas vara bija pavisam niecīga, jo viņš ar savu autoritāti varēja izšķirt tikai sīkus jautājumus. Hercogs nedrīkstēja ne atcelt, ne grozīt Kurzemes hercogistes satversmes pamataktus (1561. gada padošanās līgumu — Pacta subiectionis, 1617. gada valdības formulu — formula Regiminis, tās 1642. gada papildinājumu — Commissiorische Decission; sākot ar 1617. gadu Kurzemes landtāga lēmumus — Landtagsrecesse u. c.). Hercoga likumdošanas akti attiecās tikai uz viņa privātmuižu lēņu vīriem un zemniekiem, bet ne uz privileģētiem muižniekiem un to zemniekiem. Tāpat hercoga likumdošanai bija pakļauti pilsētas iedzīvotāji (birģeri), izņemot tādas pilsētas, ko

²² un ²³ Ch. G. von Ziegenhorn. Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg, 1772. Dokumentu pielikumi Nr. 46, 157, 78, 79 u. c.

muižnieki nodibināja uz savām zemēm. Hercogs parasti piešķīra pilsētām pilsētu tiesības (piem., Jēkabpīlij u. c.). Tāpat hercogi deva pilsētām dažādas privilēģijas, vispārējus policijas noteikumus, amata ruļļus cunftēm u. c.

Likumdošanas aktus muižniecībai hercogs vienpersonīgi nevarēja izdot. To varēja darīt tikai landtāgs kopā ar hercogu īpaši paredzētā kārtībā.

Hercoga administratīvā vara izpaudās ierēdņu iecelšanā un pārziņā. Tomēr muižnieki panāca, ka gandrīz visus ierēdņus hercogs iecēla no muižnieku vidus. Bez tam hercogam piederēja naudas kalšanas tiesība (t. s. regālijas) un tiesība atļaut laist svešu naudas vienību hercogistes apgrozībā. Tāpat arī pasta lietas atradās hercoga pārziņā.

Ārējā politikā Kurzemes hercogs kā Polijas karaļa vasalis bija ierobežots, jo vajadzēja pieskaņoties Polijas interesēm. Tomēr hercogi, it sevišķi Jēkabs, prata faktiski paplašināt savas pilnvaras ārpolitikā, dažbrīd pat rīkoties kā patstāvīgas valsts valdnieki. Hercogam bija tā saucamās legācijas tiesības — sūtīt un pieņemt sūtņus. Šīs tiesības izmantoja diezgan plaši. Kurzemes hercogistei bija savs sūtnis ne vien Polijā pie karaļa, bet arī Francijā, Anglijā, pie pāvesta u. c. Kurzemes hercogi slēdza arī starptautiskus līgumus, kuriem gan bija vajadzīga Polijas karaļa un seima sankcija, kaut arī pēc noslēgšanas (post factum). No svarīgākiem hercogistes starptautiskiem līgumiem minami: neitralitātes līgumi — ar Zviedriju 1616. un 1647. gados, ar Angliju 1654. gadā un ar Krieviju 1655. gadā; tirdzniecības līgumi — ar Franciju (ar karali Ludviku XIV) 1643. gadā un ar Dāniju 1674. gadā; kugniecības līgums ar Angliju 1657. gadā u. c. Šie līgumi ir hercoga Jēkaba ārpolitikas dokumenti.

Kurzemes hercoga **saimnieciskā vara** bazējās galvenokārt uz ienākumiem no viņa muižām. Tās apstrādāja ar dzimtzemniekiem vai arī tālāk iznomāja vai ieķīlāja kreditoriem. Saskaņā ar Gotharda Ketlera privilēģiju muižnieki bija atbrīvoti no nodokļiem un muitas un tādējādi hercogistes labā nekādus ienākumus nedeva. Arī Kurzemes pilsētas, būdamas nelielas un ekonomiski vājas, nebija kaut cik nozīmīgs ienākumu avots. Hercogs Jēkabs, sekodams sava laikmeta merkantilisma idejām, prata iegūt jaunus ienākumus no ārējās tirdzniecības un kolonijām, kā arī no vietējās rūpniecības un amatniecības. Hercoga Birona laikā daudz

naudas Kurzemes hercogistē ieplūda no Krievijas, jo viņš Krievijā ieņēma augstus amatus. Tā kā Kurzemes hercogistē nebija principiālas atšķirības starp valsts kasi un hercoga kasi, tad — jo bagātāks bija hercogs, jo viņš vairāk varēja izdot naudas valsts vajadzībām.

Arī hercoga **militārā vara** bija ļoti vāja. Viss Kurzemes hercoga karaspēks sastāvēja no 300 vīriem (100 jātn., 200 kājn.). Šī karaspēka virspavēlnieks bija hercogs. Bez tam muižnieku karaspēku bija paredzēts sakomplektēt līdz 200 jātniekiem (tas parasti sapulcējās nekārtīgi un nolaidīgi). Hercogam bija tiesības iecelt muižniecības nodaļu komandieri no muižnieku izvirzītiem kandidātiem. To sauca par — «praefectus militium servitii nobilitatis» («dižciltīgo pakalpības karaspēka priekšnieks»). Ar šādu niecīgu karaspēku Kurzemes hercogiste nevarēja viena pati nekādus karus izšķirt. Militārā ziņā viss bija atkarīgs no Polijas karadarbības iznākumiem.

Hercoga **tiesas vara** arī nebija pilnīga. Vispirms Gotharda Ketlera 1570. gada privilēģiju aktā muižniekiem bija piešķirta augstākā un zemākā tiesas vara («die höchste und niedrigste Gewalt des Gerichts») par savu muižas zemju laudim. Tātad muižas teritorijā augstākais tiesnesis bija muižnieks (dzimtkungs), bet ne hercogs. Hercoga jurisdikciju aprobežoja arī 1617. gada t. s. «Valdības formula» (Formula regiminis), kas nodibināja hercogistē tiesu iekārtu, paredzot īpašas tiesas ne vien muižniekiem, bet arī pilsētām. Tādējādi hercogam neierobežota tiesas vara palika vienīgi savās muižās (domenēs). Bez tam visaugstākā tiesas vara Kurzemes hercogistē piederēja Polijas karalim kā lēņu kungam par savu vasaļvalsti. Hercogistes augstāko tiesu spriedumus varēja pārsūdzēt Polijā t. s. karaliskā relācijas tiesā.

Hercogam bija zināmā mērā arī **baznīcas vara** dažādu reliģiju juridiskā stāvokļa noteikšanā Kurzemē. Hercogs un muižniecība visvairāk aizstāvēja ev. luterāņus, bet par līdztiesīgiem bija jāatzīst rom. katoļi (valdošā reliģija Polijā) un citas mazākuma ticības. Evangēliskās luterāņu baznīcas pārraudzību hercogs uzdeva īpašai amatpersonai — superintendentam, kurš dzīvoja Jelgavā un skaitījās noteicošā autoritāte baznīcas iekšējās un ticības lietās. Hercogs pats bija konsistoriālās tiesas priekšsēdētājs.

3. Augstākā hercoga padome

Augstākā hercoga padome tika izveidota poļu valdības un vietējo muižnieku ietekmē. 1617. gadā Kurzemes hercogistes satversmes noteikumi t. s. «Valdības formula» (Formula regiminis) 1. § noteica:²⁴ «Hercoga augstākie padomdevēji un palīgi ir šādi: landhofmeistars, kanclers, virsburggrāfs un landmaršals, visi četri augstdzimuši vietējie muižnieki ar diviem tiesību doktoriem, tāpat augstdzimušiem, ja tādi būtu, vai, ja tādu nav, tad no birģeru kārtas» («Ducis supremi Consilarii et Assesores sint hi: Land-Hoffmeister, Cancellarius, Burgrabius et Land-Marschalcus, omnes quatuor Nobiles, Indigenae, beneque possessionati, cum duobus Doctoribus Jurisconsultis, Nobilibus itidem, si habere possint, vel, iis deficientibus, ex Civico statu»).

Kancleram bija jābūt, kā likums saka, mācītam vīram (vir doctus). Viņa pārziņā atradās valsts kanceleja, administratīvās lietas, muitas licences un baznīcas jautājumi. Landhofmeistars pārziņāja valsts saimniecību (Cameralia) un t. s. vispārības lietas (Publica). Virsburggrāfam piekrita pilsētu rātes, amatniecības, tirdzniecības un lēņu lietas. Landmaršals pārziņāja akcīzu jautājumus un ārlietas. Kad nāca pie varas hercogs Jēkabs, tad viņš, sākot ar 1642. gadu, pārveidoja minēto virspadomnieku kompetenci.

Visi seši padomes locekļi dzīvoja Jelgavas pilī, saņemot pilnu uzturu. Nekad vairāk par trim no padomes locekļiem nedrīkstēja izbraukt no Jelgavas.

Padomes diviem jaunākiem locekļiem bija jābūt tiesību doktoriem. Ja starp muižniekiem tādus nevarēja atrast, tad tos ņēma no birģeru kārtas. Tomēr mācītu juristu toreiz Kurzemē bija ļoti maz. Hercogs labprāt aicināja tiesību doktorus no ārzemēm, kas vietējai muižniecībai ne visai patika, jo, apspriežot padomē jautājumus, šie doktori bieži nostājās hercoga pusē. Šāds tiesību doktors un hercoga padomnieks bija Čīgenhorns (Ch. G. von Ziegenhorn), kas ir sarakstījis darbu par Kurzemes hercogistes valsts tiesībām («Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen», Königsberg 1772.).

²⁴ Formula Regiminis in Ducatu Curlandiae et Semigalliae (F. G. v. Bunge und C. O. v. Madai, II Abt. Sammlung der Rechtsquellen Liv-, Esth- und Curlands. Dorpat, 1848. S. 19.

Hercoga nāves gadījumā līdz jauna hercoga ievēšanai amatā, tāpat arī hercoga slimības vai prombūtnes laikā, hercogisti pārvaldīja minētie četri pirmie padomnieki. Par cik viņi bez izņēmuma bija muižnieku kārtas, tad šādos periodos ne tikai faktiski, bet arī juridiski visa vara hercogistē atradās muižniecības rokās. Bija gadījumi, kad šie padomnieki hercoga vārdā ieradās landtagā un tur koleģiāli pildīja viņa funkcijas.

Augstākai hercoga padomei bija arī plašas tiesas funkcijas.

4. Virskapitāni (virspilskungi)

Virskapitāni (capitanei maiores, Oberhauptmann, virspilskungi)²⁵ — hercoga 4 padomnieki, kas darbojās provincē kā sava apgabala priekšnieki. «...hercogistē ir četri virskapitāni, divi Zemgalē — Sēlpils un Jelgavas... tikpat daudz Kurzemē — Kuldīgas un Tukuma, («...in Ducatu sint Capitanei Majores quatuor, duo in Semigallia, Selburgensis et Mitaviensis... in Curlandia totidem: Goldingensis et Tukumensis»)²⁶ Viņu administratīvās funkcijas nebija izveidotas un precīzi noregulētas. Tās attiecās galvenokārt uz hercoga zemju pārvaldi. Virskapitāni organizēja savos apgabalos landtāga deputātu vēlēšanas — sasauca un vadīja vēlēšanu sanāksmes. Galvenais virskapitānu uzdevums bija tiesas spriešana.

5. Kapitāni (pilskungi)

Kurzemes hercogistē pastāvēja 8 kapitānu (pilskungu) iecirkņi — Bauskas, Dobeles, Ventspils, Grobiņas, Durbes, Skrundas, Saldus un Kandavas. Kapitāni (capitanei minores, Hauptmann, pilskungi) bija hercoga ieceltas amatpersonas no muižnieku vidus. Visumā viņu funkcijas atbilda virskapitānu (virspilskungu) funkcijām sava iecirkņa robežās. Kapitāni pildīja policijas funkcijas un sprieda tiesu.

²⁵ G. Fr. Stender, Lettisches Lexikon I. Mitau, 1789. S. 195.

²⁶ Formula Regiminis in Ducatu Curlandiae et Semigalliae § V-Fr. G. von Bunge und C. O. v. Madai, Sammlung der Rechtsquellen Liv- Esth- und Curland. II Abt. Dorpat, 1848.

6. Landtāga vara

Kurzemes hercogistes landtāgs (Landtag, conventus) kļuva par vienas muižnieku kārtas pārstāvības orgānu, kas kopā ar hercogu izlēma visus svarīgākos ekonomiskos un politiskos jautājumus.²⁷ Vēl XVI gadsimtā Kurzemes landtāgos piedalījās arī birģeru un garīdznieku pārstāvji, bet XVII gadsimtā tos tur vairs nepielaida.

Pirmais Kurzemes landtāgs sanāca Rīgā 1567. gadā, otrs — 1568. gadā Bauskā, pēc tam Kuldīgā un vēlāk hercoga rezidences pilsētā Jelgavā.

Kurzemes hercogistes 1617. gada satversmes t. s. «Valdības formula» (Formula regiminis) noteica, ka landtāgam jāsanāk Jelgavā ne retāk kā divos gados vienu reizi (singulis bienniis) un turpmāk muižnieki sūta savus pārstāvjus (nuntii, Landboote), bet neierodas vairs visi. Tātad landtāgs tika strukturāli pārveidots no muižnieku kopsapulces par pārstāvības orgānu. Līdzās kārtējiem landtāgiem pēc vajadzības varēja sasaukt arī ārkārtējos landtāgus (conventus extra ordinarius). Landtāgu sasauca hercogs, iepriekš izziņojot dienas kārtību, parasti 6 nedēļas pirms landtāga sanāksšanas. Par landtāga sasaukšanu hercogs paziņoja virskapitāniem (virspilskungiem) un kapitāniem (pilskungiem), kuri ziņojumu nosūtīja tālāk katram vēlēšanu iecirknim jeb distriktam (Kirchspiel, districtum). Šādu distriktu sākumā bija 21, vēlāk 27. Katrs no tiem sūtīja uz landtāgu 1 pārstāvi. Iecirkņu vēlēšanu sapulce (convocatio) bija jāsasauca divas nedēļas pirms landtāga sanāksšanas, kur piedalījās visi iecirkņa muižnieki. Šo vēlēšanu sapulci sasauca parasti virskapitāns, kapitāns vai arī kāds no iecirkņa muižniekiem. Tie nolāsija hercoga pavēli par landtāga sasaukšanu un dienas kārtību. Šī iecirkņa sapulce apsprieda dienas kārtību un izvēlēja 1 pārstāvi. Vēlēšanu iecirknis varēja deleģēt arī vairāk pārstāvju, bet balsstiesība bija tikai vienam. Katrs iecirknis noteica pārstāvim dienas naudu. Šo summu tad sadalīja pēc iecirkņa muižnieku skaita.

Kurzemes landtāgs bija tipisks muižniecības orgāns. Ja pirmajos landtāgos piedalījās arī mācītāji, tad vairāk kā padomdevēji, bet ne kā lēmēji.

Par birģeru piedalīšanos landtāgā iestājās hercogs Jēkabs

²⁷ C. von Rummel. Curländische Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759. Dorpat, 1851.

1642. gadā un viņu šai ziņā atbalstīja arī Polijas karalis, tomēr Kurzemes muižniecība šo prasību kategoriski noraidīja.

Izvēlētie landtāga pārstāvji noteiktā dienā sapulcējās Jelgavā, kur parasti no rīta piedalījās baznīcas dievkalpojumā. Pēc tam viņi izvēlēja landtāga priekšsēdētāju jeb māršalu, kura uzdevums bija vadīt sēdes un pārstāvēt landtāgu. Pēc tam māršals un pārstāvji devās uz hercoga norādītām sēžu telpām (Landbootenstube). Tur māršals teica īsu uzrunu, atklāja landtāgu un pārbaudīja pārstāvju pilnvaras. Sekoja landtāga sekretāra vēlēšanas. Sekretārs rakstīja sēžu protokolus (diarium — sēdes protokols). Landtāgs izvēlēja arī īpašu deputāciju, kas devās pie hercoga, lai paziņotu, ka landtāgs ir konstitūējies. Deputāciju sagaidīja hercoga padomnieks landmāršals (Land — Mareschalcus). Pēc tam visi landtāga pārstāvji tika ievesti hercoga audienču zālē, kur landtāga vārdā hercogu uzrunāja landtāga priekšsēdētājs — māršals. Viņam atbildēja hercoga padomes loceklis kanclers (cancellarius). Pēc šīm runām katrs landtāga pārstāvis devās pie hercoga un sasveicinājās. Sekoja hercoga galma mieļasts. Ar to beidzās landtāga konstitūēšanās ceremonija.

Hercogs pats landtāgā parasti nepiedalījās. Viņu tur pārstāvēja četri virspadomnieki vai kanclers viens pats.

Svarīga nozīme bija hercoga sagatavoto lēmumu projektu apspriešanai (deliberatio) un reizē arī muižniecības vēlējumu (desiderata) izskatīšanai. Sekoja debates un saskaņota lēmuma pieņemšana (recessus).

Tā kā hercogs nevarēja pats nevienu svarīgu lēmumu pieņemt bez landtāga piekrišanas, tad pēdējam kā muižniecības pārstāvības orgānam bija izšķiroša nozīme. Tikai dažī hercogi (Jēkabs, Bīrons u. c.) ar savu personīgo autoritāti un Polijas karaļa vai Krievijas cara atbalstu varēja panākt landtāgā kaut cik savu gribu.

Landtāgos notika arī kandidātu vēlēšanas hercoga ierēdņu amatiem.

7. Piltenes autonomais apgabals

Bijusi Kurzemes bīskapijas teritorija, vēlāk Dānijas valdījums un kopš 1585. gada Polijas ieguvums, tika noformēts 1611. gadā kā autonomas apgabals (Dictrictus Piltensis) un pakļauts tieši Polijas karalim. Polijas valdība izdeva šim apga-

balam īpašus likumus un tā saucamo Piltenes statūtu.²⁸ Kurzemes hercogiem šo teritoriju neizdevās pilnīgi iekļaut hercogistē. Piltenes apgabala pārvaldes un tiesu iekārta bija veidota pēc Igaunijas parauga. Augstākais orgāns Piltenes apgabalā bija landrātu kolēģija (zemes padome), kas sastāvēja no 6 landrātiem un notāra (rakstveža). Šī orgāna priekšsēdētājs bija vecākais landrāts. Landrātu kolēģiju ievēlēja Kurzemes landtāgs no vietējo muižnieku vidus un apstiprināja amatā Polijas karalis. Tādējādi hercogs Piltenes apgabalā palika sānis.

Landrātu kolēģija bija ne tikai augstākais pārvaldes orgāns, bet arī apgabala augstākā tiesa. Tādējādi Piltenes apgabalā izveidojās no hercogistes tikpat kā neatkarīga, autonomas varas organizācija.

8. Tiesu iestādes

Kurzemes hercogistē, kā parasts feodālās valstis, tiesa nebija atdalīta no administrācijas. Citiem vārdiem, tiesu sprieda tie paši muižnieciskie valsts un administratīvie orgāni arniecīgiem pārkārtojumiem. Tādējādi, runājot par tiesu iestādēm, jāatkārto augstāk minētie valsts orgāni, izceļot viņu jurisdikcijas funkcijas.

a) **Galma tiesā** (Hofgericht) tiesu sprieda hercogs ar visiem 6 virspadomniekiem. Sai tiesai bija trīs nodaļas — civilā, kriminālā un konsistoriālā nodaļa.

Civilā nozarojumā galma tiesa sastāvēja no hercoga, 6 virspadomniekiem un hercoga virssekretāra (bez balsstiesībām). Tā izsprieda apelācijas sūdzības civillietās, kas bija izskatītas pilsētu rātēs vai virskapitāna tiesā. Pēc 1717. gada galma tiesa kā pirmā instance izsprieda arī muižnieku konkursa lietas. Spriedumus pasludināja hercoga vārdā.

Kriminālā nozarojuma galma tiesa sastāvēja no hercoga, 6 virspadomniekiem un vēl visiem četriem virskapitāniem (virspilskungiem). Tā bija pirmā instance muižnieku pārkāpumu un noziegumu lietās.

Konsistoriālā nozarojuma galma tiesa sastāvēja no kanclera kā priekšsēdētāja, 6 hercoga virspadomniekiem un padomniekiem, visiem 6 prāvestiem, superintendenta un pēc hercoga ieskata

²⁸ Des vormaligen piltenschen Kreises Gesetze und Statuten, oder die sog. piltenschen Statuten aus dem Jahre 1611 (C. von Rummel. Die Quellen des Curländischen Landrechts. Band I, Lief. 4. Dorpat, 1850. S. 1—93.)

arī citiem piesēdētājiem. Vajadzības gadījumā arī pats hercogs bija klāt. Kā jau nosaukums norāda, šī tiesa izsprieda garīdznieku un viņu ģimeņu civillietas un mazākas krimināllietas. Smaga nozieguma gadījumā konsistoriālā tiesa izslēdza mācītāju no garīdznieku kārtas un nodeva iztiesāšanai kriminālā nozarojuma tiesas sastāvam.

Galma tiesas spriedumus valdošo kārtu personas vēl varēja pārsūdzēt uz **Karalisko relācijas tiesu** Varšavā: civillietās — ja prasības summa pārsniedza 600 poļu florinu; krimināllietās — tikai par dažiem noziegumiem, izņemot piesprieštos sodus par slepkavību, laupīšanu, vardarbību, dedzināšanu un izvarošanu (tos nevarēja pārsūdzēt).

Vēlāk tiesības pārsūdzēt spriedumu Polijā atņēma birģeriem. Beidzot šī iespēja palika tikai muižniecībai.

b) **Virskapitāna** (virspilskunga) tiesa. Katram no četriem virskapitāniem kā administratīvām amatpersonām piekrita arī tiesas spriešana. Virskapitāns ar diviem piesēdētājiem (prokuratoru un juriskonsultu) tiesāja kā pirmā instance lauku novadu iedzīvotājus (izņemot muižniekus un zemniekus). Virskapitāniem piekrita kā kriminālu, tā civilu lietu izspriešana. Iespaidīgas personas varēja virskapitāna tiesas spriedumu pārsūdzēt galma tiesā.

c) **Kapitāna (pilskunga) tiesa**. Iepriekš minētie 8 administratīvās varas pārstāvji — kapitāni (pilskungi) savos iecirkņos — Bauskā, Dobelē, Ventspilī, Grobiņā, Durbē, Skrundā, Saldū un Kandavā — bija reizē arī tiesas spriedēji. Viņu tiesai piekrita hercoga muižu ļaudis un viņa zemnieki kā kriminālās, tā civilās lietās. Muižnieki savu muižu pakļautos tiesāja paši.

d) **Mantāga tiesa** (Manngericht) pastāvēja Livonijas laikos. Ar 1620. gadu to atjaunoja Kurzemes hercogistē. Virskapitānu iecirkņos bija lēņu vīru tiesnesis (Mannrichter). Šī tiesa kārtoja muižnieku savstarpējās civilās attiecības un pārkāpumus sakarā ar dažu pienākumu nepildīšanu. No šī viedokļa lēņu vīru tiesnesim bija policijas funkcijas (tiesas un administrācijas varas sajaukums). Viņi pārzināja ceļu, tiltu labošanu utt.

e) **Pilsētas rātes tiesa**. Saskaņā ar pilsētas statūtiem pārvaldes orgāns rāte (dome) bija tiesīga spriest tiesu pilsētas iedzīvotājiem (birģeriem) civilās un kriminālās lietās. Nāves sodus piespriežot, vajadzēja piedalīties sedē virskapitānam. Kurzemes hercogistē tādas pilsētas, kur rāte bija tiesīga spriest tiesu, bija: Jelgava, Bauska, Ventspils, Jēkabpils (sākot ar 1670. gadu), Jaunjelgava (sākot ar 1646. g.), Kuldīga, Aizpute, Grobiņa, Pil-

tene. Tiesas spriešana pilsētu rātēs notika īpašās tiesu dienās (Gerichtstagen). Pilsētas rāte bija pirmās instances tiesa, no kuras varēja spriedumu pārsūdzēt hercoga galma tiesā.

f) **Piltenes landrātu kolēģijas tiesa.** Par cik Piltenes apgabals administratīvi bija autonoms un tieši neietilpa hercogistē, tad tur pastāvēja arī sava vietējā tiesa. Proti, pārvaldes orgāns landrātu kolēģija bija reizē arī šī apgabala augstākā tiesa. Landrātu kolēģiju sauca arī par zemes tiesu (Landgericht). Tā iztiesāja brīvo ļaužu civilās un kriminālās lietas. Dažos gadījumos šīs tiesas spriedumus varēja pat pārsūdzēt uz karalisko relācijas tiesu Varšavā (Piltenes apgabals bija tieši pakļauts Polijai). Piltenes pilsētas iedzīvotājus tiesāja Piltenes pilsētas rāte. Šī apgabala zemniekus tiesāja viņu muižu tiesas.

g) **Muižas tiesa.** Katrā privātā muižā muižnieks bija tiesīgs spriest tiesu saviem apakšniekiem (Unterthan). Saskaņā ar Gotharda privilēģiju muižniekiem piederēja augstākā un zemākā tiesas vara (die höchste und niedrigste Gewalt des Gerichts) par saviem dzimtļaudīm. Hercoga Jēkaba laikā sāka ieviest paradumu — nāves sodu gadījumos pieaicināt tiesā apkārtējos muižniekus. Arī no zemniekiem mēdza pieaicināt tiesnešus, parasti šķilteri (Schildreuter) un vecākos zemniekus kā novada parašu zinātājus (Rechtsfinder). Zemnieku pārstāvju pieaicināšana muižas tiesā bija vajadzīga galvenokārt, lai sarunātos ar zemniekiem latviešu valodā un noskaidrotu tiesai svarīgus apstākļus.

h) **Domēņu tiesa.** Hercoga domēņu muižās (domēnēs) zemnieku civilās lietas izsprieda muižjunkurs (Amtshofsjunkker) vai muižasarendātors (rentnieks) kopā ar zemnieku šķilteriem. Domēņu muižu zemnieku kriminālās lietas tiesāja kapitāni (pilskungi).

Kurzemes hercogistes valsts iekārta nodrošināja sauiņai vācu dižciltīgo muižnieku gandrīz neaprobežotas tiesības savās privātmuižās. Katra muiža bija itkā valsts valstī. Šī iekārta deva muižniekiem vēl lielāku patvaļu pār zemniekiem, nekā tas bija agrāk Livonijā.

IV nodaļa

KURZEMES HERCOGISTES TIESĪBAS

A. TIESĪBU AVOTI

I. Agrākās Livonijas tiesības un privilēģijas, kas pa daļai bija vēl spēkā Kurzemes hercogistē

Agrākās Livonijas tiesības un privilēģijas, par cik tās netika **grozītas un papildinātas**, turpināja būt spēkā arī Kurzemes hercogistē. To arī Gothards Ketlers dokumentāli apstiprina Padošanās aktā 1561. gadā. Arī pēc jaunās Privilēģijas izdošanas 1570. g., kur deklarēts, ka visi līdzšinējie Livonijas ordeņa lēņi tiek pārvērsti par pilnīgu muižnieku privātpašumu ar neierobežotu rīcības tiesību, tomēr lēņu tiesības vispār vēl netiek likvidētas. Tas paliek spēkā attiecībā uz tiem lēņiem, kurus hercogs turpmāk piešķirs jaunajiem vasaļiem no savām zemēm. Tāpat arī kriminālās, civīlās un citās tiesību nozarēs turpināja būt spēkā neatceltās agrākās Livonijas tiesības. Tiesās piemēroja Livonijas bruņinieku tiesības (Livländisches Ritterrecht), feodālās Vācijas tiesības (Deutsches Recht), romiešu tiesības (Römisches Recht), kanoniskās tiesības (Kanonisches Recht), pilsētu tiesības (Stadtrecht). Arī Livonijas zemnieku tiesības (altes Kurisches Recht, altes Recht der Liven) nebija atceltas un turpināja būt spēkā arī Kurzemes hercogistē, bet šīm zemnieku tiesībām tikpat kā nebija praktiskas nozīmes, jo hercogistes muižniekiem bija piešķirta vara pašiem savās muižās izdot noteikumus un tiesāt zemniekus pēc sava prāta un ieskatiem.

Agrāko Livonijas tiesību un parašu loma mazinājās pēc tam, kad izdeva Kurzemes hercogistes satversmi (1617. g. — Formula regiminis) un sastādīja likumu grāmatas (1611. g. — Gesetze und Statute des piltenschen Kreises, 1617. g. — Statuta Curlandica u. c.).

II. Svarīgākie Kurzemes hercogistes juridiskie dokumenti un akti

1) **Padevības līgums** starp Polijas karali Sigismundu Augustu un bijušo Livonijas ordeņa mestru Gothardu Ketleru noslēgts Viļņā, 1561. gada 28. novembrī.

(*Pacta subiectionis inter Regem Sigismundum Augustum et Magistrum Gotthardum Kettler, inita Vilnae 28 Nov. 1561.*)²⁹

Šī vienošanās ir Kurzemes hercogistes dibināšanas akts. Tur izteikti jaunās vasaļvalsts pamatprincipi. Galvenie noteikumi bija tādi: bijušiem Livonijas iedzīvotājiem dota ticības brīvība saskaņā ar Augsburgas konfesiju. Paliek spēkā bijušās Livonijas iedzīvotāju tiesības un privilēģijas, it sevišķi muižniekiem. Tiek atstāta vāciskā pārvalde — amati piešķirami tikai vāciešiem (*nationis ac linguae Germanicae hominibus*); bijušais Ordeņa mestrs Gothards kļūst par Polijas karaļa vasaļi ar hercoga tituli un Prūsijas hercogam līdzīgām tiesībām. Polijas karalis izlēno viņam un viņa vīriešu dzimuma pēcnācējiem visu bijušo Ordeņa valsti Daugavas kreisajā krastā, proti, Kurzemi un Zemgali. Investitūra (ievešana vasaļa amatā) tiek atlikta uz vēlāku laiku. No otras puses Polijas karalis patur sev visu pārējo Livoniju Daugavas labajā krastā. Gothards Ketlers atsakās no mestra amata un visām tiesībām uz Rīgu par labu karalim. Karalis atļauj hercogam ierīkot savu sēdekli Rīgas pilī. Hercogam tiek dota arī tiesība kalt naudu pēc Lietuvas naudas parauga. Monētas vienā pusē karaļa, bet otrā — hercoga attēls. Ar šo padevības līgumu Kurzemes hercogiste kā bijušās Livonijas daļa izbeidza formālās attiecības ar feodālo Vāciju un nonāca juridiski Polijas padotībā.

2) **Hercoga Gotharda privilēģija Kurzemes muižniekiem**, 1570. gada 20. jūnijā (*Des Herzogs Gothardt Privilegium für den curlandischen Adel vom 20ten Juni 1570.*)³⁰ Šo dokumentu apstiprināja arī Polijas karalis. Galvenais saturs bija šāds. Hercogs apsolās nodrošināt kārtām evaņģēlisko Lutera ticību un tuvākā laikā sakopot Kurzemes zemes tiesības īpašā statūtu grāmatā, kā arī revidēt tiesu iekārtu. Hercogs apsolās paturēt spēkā visas vecās un jaunās muižnieku privilēģijas. Bet pats galvenais punkts bija šai dokumentā tas, kur hercogs deklarē, ka visi līdzšinējie Livonijas laika lēņu valdījumi kļūst par muižnieku pilnīgu pri-

²⁹ Ch. G. von Ziegenhorn. Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg, 1772. S. 51—56, Nr. 50.

³⁰ Ch. G. von Ziegenhorn. Staats Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg, 1772. S. 85—88, Nr. 76.

vātīpašumu ar neierobežotu rīcības iespēju pēc savas patikas («... seines Gefallens zu versetzen, zu verpfänden, zu alienieren, zu verkauffen, zu vergeben, im Testament zu verchreiben»; «... pēc savas patikas rīkoties, iekļāt, atsavināt, pārdot, atteikties, ar testamentu novēlēt...»). Citiem vārdiem sakot, aprobežotais lēņu īpašums (feodum) tiek pārvērstas par neaprobežotu privātīpašumu (allodium). Tālāk Gotharda privilēģija nosaka, ka lēņu dienests (Lehndienst), kas līdz šim bija muižniekiem jāpilda personīgi, tagad tiek atvietots ar nepersonīgu jātnieku dienestu (Rosssdienst). Atbilstoši zemes platībai muižniekam bija jāuztur bruņots jātnieks hercogistes aizsardzības vajadzībām. Šos muižniecības dotos jātniekus apvienoja zem dižciltīgo muižnieku karoga (Adelsfahne) atšķirībā no hercoga muižās komplektētiem jātniekiem, kas bija apvienoti zem galma karoga (Hofesfahne).

Bez tam Gotharda privilēģija piešķir muižniekiem jaunu priekšrocību, kuras nebija Livonijas laika vasaļiem, proti, augstāko un zemāko tiesas varu (die höchste und niedrigste Gewalt des Gerichts) pār savas muižas ļaudīm. Tādējādi muižnieku muižu zemnieki vairs nevarēja sūdzēties nevienā valsts tiesā. Muižnieki ieguva tiesību pielietot augstākos sodus («Zu Halse und Bauch», «Kaklu un vēderu») t. i., nāves sodu pakarot vai sarautstot gabalos.

Beidzot Kurzemes muižnieki ar šo privilēģijas aktu tiek atbrīvoti no nodokļiem un muitas, kā arī iegūst tiesību savās muižās turēt krogus, tirgoties un citādā veidā iegūt peļņu («Krügerey, Kaufmanschaft und andere Nutzen zu treiben»).

3. Polijas karaļa izdotie likumdošanas akti Kurzemes hercogistes lietās

Stingri juridiski ņemot, vienīgi Polijas karalis bija tiesīgs izdot likumus (formālā nozīmē) arī savai vasaļvalstij Kurzemes hercogistei. Bet terminoloģijas ziņā tie bija dažādi nosaukti. Piemēram, Investituras diploms hercogam Gothardam («Diploma Investitura a Rege Stephano datum Duci Gothardo 4 Augusti 1579.»), karaļa Stefana reliģijas nodrošinājums Kurzemes kārtām (Cautio Religionis de eodem Dato), Karaļa Staņislava Augusta allodifikācijas diploms Kurzemes muižniekiem 1776. gadā, ar ko galīgā veidā Kurzemē tika atceltas lēņu tiesības, u. c.

4. Polijas karalisko komisiju akti

Polijas valdība samērā bieži sūtīja uz Kurzemi speciālu uzdevumu komisijas, kuras rīkojās atsevišķam gadījumam karaļa noteiktu pilnvaru robežās. Šīs pilnvaras reizēm bija ļoti plašas. Tā Kurzemes satversmes aktu (Formula regiminis) izdeva šāda uz Jelgavu atsūtīta Polijas karaļa komisija. Reizēm šīm komisijām bija arī tiesas vara. Tās bija pilnvarotas izšķirt galīgā veidā strīdus starp hercogu un muižniecību. Piemēram, 1617. g. poļu komisija atzina hercogu Vilhelmu par līdzvainīgu muižnieku — brāļu Noldes nogalināšanā un atņēma viņam hercoga varu. (S. R. *Mtis praescriptum Commissionis in Curlandiae et Semigalliae Ducatum, d. d. Varsoviae d. 18. Januarii 1617*).³¹

5. Kurzemes landtāga lēmumi (Landtagsschlüsse)

Iepriekš runājām, ka landtāgs bija hercogistes valsts orgāns, kas atradās pilnīgi muižnieku kārtas rokās. Tur izlēma visus tos jautājumus, kas interesēja muižniecību, piemēram, zemnieku bēgšanas aizliegumu, zemnieku sodīšanu, kalpu algu lielumu utt., bet atlika visus tos jautājumus, kas bija mazsvarīgi muižniecībai vai pat nepieņemami, piemēram, skolu jautājumus u. c.

Hercogi mēdza publicēt landtāga lēmumus īpašu patentu vai ediktu veidā. Praktizēja šo lēmumu nolasišanu baznīcā no kanceles. Hercogistes laikā plašais lēmumu materiāls netika sakopots. Vēlāk tie ir savākti. Viens no lielākiem izdevumiem ir Kārļa Rummela krājums (Curländische Landtags-und Conferential-Schlüsse von 1618—1759 nach Vergleichung mehrerer Handschriften, Dorpat, 1851).

III. Kurzemes pilsētu tiesības (Kurländisches Stadtrecht)

Jau bijušās Livonijas laikos feodālie zemes kungi mēdza piešķirt Kurzemes pilsētām Rīgas parauga statūtus. Tie vēlāk tika papildināti un pārgrozīti ar pašu pilsētu rātu izdotiem noteikumiem (Bürgersprachen, civiloquia). Krievu un poļu apdzīvotai Jēkabpilij hercogs piešķīra Magdeburgas parauga statūtu,

³¹ C. von Rummel, Die Quellen des Curländischen Landrechts Band I, Lief. 3. Acta Commissionis de anno 1617. S. VI.

kas bija izplatīts Lietuvas lielkņazistē. Kurzemes hercogi izdeva pilsētām t. s. policijas noteikumus (Polizeiordnung), kas daļēji pārveidoja pilsētu tiesības. Kurzemes hercogistes laikā pilsētu tiesības bija šādām 11 pilsētām: Jelgavai, Kuldīgai, Liepājai, Bauskai, Ventspilij, Tukumam, Grobiņai, Aizputei, Jaunjelgavai, Jēkabpilij un Piltenei.

Pilsētas pašvaldības orgāns bija rāte (magistrāts), kas sastāvēja Jelgavā no 12 locekļiem (2 birģermeistari, 2 fogti, 8 rāteskungi); Kuldīgā — no 7 locekļiem (1 birģermeistars, 1 fogts un 5 rāteskungi); Liepājā — 9 locekļi (2 birģermeistari, 1 fogts, 6 rāteskungi), Ventpilī — 6 (1 birģermeistars, 1 fogts, 4 rāteskungi), Piltene — 3 locekļi (fogts un 2 rāteskungi) utt. Bez administratīvām funkcijām rātei bija arī tiesas funkcijas. Darbojās arī dažas zemākas pārvaldes kolēģijas (Stadtämmerei — pārzināja naudas lietas u. c.), kā arī zemākas tiesas (fogta tiesa, bāriņu tiesa u. c.).

KURZEMES LIKUMU KODIFIKĀCIJAS

1. Piltenes statūti (1611. g.)

Muižniecības uzdevumā Kārlis fon Sakens izstrādāja Piltenes apgabala zemes tiesības, kuras pēc poļu komisijas pārbaužu 1611. gada 28. oktobrī apstiprināja Polijas karalis kā kodifikāciju ar nosaukumu «Piltenes apriņķa likumi un statūti» («Gesetze und Statute des piltenchen Kreises»)³² vācu valodā. Vienkārši tos sauc par Piltenes statūtiem. Šī kodeksa galvenie tiesību avoti ir: Vidējās Livonijas bruņinieku tiesības (Das mittlere livländische Ritterrecht), «Sakšu spogulis» («Sachsenspiegel»), vietējās parašu tiesības (die alten Gewohnheiten) un veseli tiesību institūti no romiešu un kanoniskām tiesībām. Piltenes statūti sastāv no 4 daļām: 1. daļa — Piltenes apgabala attiecības ar Polijas karali, tiesu iekārta un process; 2. daļa — dzimtbūšanas tiesības («Von der Gewalt der Erbherren über ihre Bauern»), laulības un saistību tiesības; 3. daļa: mantošanas tiesības; 4. daļa — krimināltiesības.

Piltenes statūti tika vēlāk papildināti ar speciāliem procesa likumiem, kurus karalis Augusts III apstiprināja 1746. un 1756. ga-

³² C. von Rummel, Die Quellen des Curländischen Landrechts. Band I, Lief. 4. Dorpat, 1850 S. 1—93.

dos (Modus procedendi in liquiden Schuld-Sachen aus dem Jahre 1746; Modus procedendi in Restitutions-Sachen, 1755).³³ Piltenes statūti bija izdoti muižniekiem un brīviem ļaudim, bet nevis zemniekiem.

2. 1617. g. Valdības formula (Formula regiminis)

Pēc tam, kad Piltenes apgabals bija dabūjis savu kodeksu, pārējie Kurzemes muižnieki bija neapmierināti un griezās pie Polijas karaļa ar sūdzību, ka hercogs nepildot savu solījumu kodeksa izstrādāšanas lietā. Kā parasti, tādos gadījumos Polijas karalis sūtīja uz Kurzemi komisiju ar Kulmas bīskapu J. Kucborski priekšgalā. Šī komisija sāka darboties 1617. gada februārī Jelgavā un apmēram mēneša laikā izstrādāja Kurzemes hercogistes satversmi, t. s. Valdības formulu (Formula Regiminis in Ducatu Curlandiae et Semigalliae),³⁴ kas tika izsludināta 1617. gada 18. martā. Tā bija uzrakstīta latīņu valodā un sastāvēja no 52 pantiem. Šai kodeksā ir paredzētas hercoga un pārējo valsts varas amatpersonu un orgānu varas funkcijas. Valdības formulas 27. pantā pats šis kodekss pieskaitīts pamatlikumu aktiem un tam nedrīkst runāt pretī pat landtāga lēmumi. («In... conventibus nihil decernetur... quid huic Regiminis Formae... sit contrarium», «... landtāgos neko nevar nolemt... kas šai Valdības formai... ir pretī»).

Turpmāk hercogs, stājoties amatā, zvērēja, ka valdis saskaņā ar šo Valdības formulu.

3. 1617. g. Kurzemes statūti (Statuta Curlandica)

Tā pati Polijas karaļa komisija ar bīskapu Kucborski priekšgalā, kas sastādīja Valdības formulu, izstrādāja arī Kurzemes likumu grāmatu ar nosaukumu «Kurzemes un Zemgales muižniecības tiesības un likumi jeb Kurzemes statūti» («Jura et leges in usum Nobilitatis Curlandiae et Semigalliae sive Statuta Curlandi-

³³ C. von Rummel, Die Quellen des Curländischen Landrechts. Band I, Lief. 4. Dorpat, 1850. S. 96—106.

³⁴ C. von Rummel, Die Quellen des Curländischen Landrechts. Band I, Lief. 3. Dorpat 1848. S. 19—40.

c a»).³⁵ Šī kodeksa avoti bija Piltenes statūti, bijušās Livonijas tiesības un romiešu tiesības (daudz plašāk nekā Piltenes statūtos). Kurzemes statūti sarakstīti latīņu valodā un aptver 228 pantus. Oriģinālā gan nebija ne nodaļu, ne pantu apzīmējumu. Tāpēc arī pantu skaits dažādos norakstos un izdevumos ir dažāds. Kurzemes statūti ir tulkoti vāciski jau 1617. gadā un lietoti rokkrakstā. Tie pirmo reizi iespiesti tikai 1727. gadā (Ch. Nettelblatt, Fasciculus Rerum Curlandicarum, Primus — latīņu un vācu teksts). Tā kā ilgāk nekā 100 gadus pirms hercogistes lietošanā bija tikai noraksti, tad ir radušās šī kodeksa vairākas redakcijas. Muižnieki apzinīgi sagrozīja dažus sev mazāk vēlamus pantus (piemēram, noteikums, ka dzimtskungs bada laikā nedrīkst pamest savus dzimtļaudis, muižnieku eksemplāros bija izmests). Pārņemot (recipējot) romiešu tiesības, Kurzemes statūti pārņēma pat verdzības noteikumus un attiecināja tos uz dzimtļaudim (sevišķi reakcionārs paņēmieni!).

Kurzemes statūtu saturs un iedalījums ir šāds:

§§ 1—40	De potestate publica, deque judiciorum forma et processu. (Par publisko varu, tiesu iekārtu un procesu).
§§ 41—49	Forma executionis tam in civilibus, quam criminalibus sit talis (Izpildu kārtība kā civilās, tā kriminālās lietās ir šāda).
§§ 50—63	De potestate privata et contractibus (Par privāto varu un līgumiem).
§§ 64—65	Proxima est patria potestas in liberos (Vispirms ir tēva vara pār bērniem).
§§ 66—75	Sequitur potestas tutelariorum (Pēc tam aizbildņa vara).
§§ 76—81	De servitutibus et usu fructu (Par servitūtiem, kā arī lietošanu un augļu ievākšanu).
§§ 82—85	De iure piscandi (Par zvejas tiesībām)
§§ 86—88	De donationibus (Par dāvinājumiem)
§§ 89—91	De mutuo (Par aizdevumu)
§ 92	De commodato (Par patapinājumu)
§ 93	De deposito (Par glabājumu)
§§ 94—97	De pignore (Par ķīlu)
§§ 98—107	De emptione et venditione (Par pirkumu un pārdevumu).

³⁵ C. von Rummel. Die Quellen des Curländischen Landrechts. Band I, Lif. 3. Dorpat, 1848. S. 41—92.

§§ 108—117	De contractibus innominatis (Par bezvārdu līgumiem)
§ 118	De locatione et conductione (Par nomas līgumu)
§ 119	De societate (Par sabiedrības līgumu)
§ 120	De mandato (Par uzdevuma līgumu)
§ 121	De negotiorum gestione (Par bezuzdevuma lietvedību)
§§ 122—123	De pactis et transactionibus (Par nolīgumiem un darījumiem)
§§ 124—128	De fideijussoribus (Par galvojumiem)
§§ 129—131	De portoriis et viis publicis (Par muitām un valsts ceļiem)
§§ 132—144	Sequuntur exceptiones, quibus obligationes perimuntur (Seko izņēmumi, kad saistības izbeidzas)
§§ 145—156	De praescriptionibus (Par nolīgumiem)
§§ 157—160	De restitutione in integrum (Par agrākā stāvokļa atjaunošanu).
§§ 161—205	De successioneibus (Par mantošanu)
§§ 206—228	De delictis et poenis (Par noziegumiem un sodiem).

Kā redzams, vairāk nekā puse no Kurzemes statūtu normām ir romiešu tiesības. Visumā pantu redakcija fragmentāra, nepilnīga.

Kurzemes statūti tika izdoti muižniekiem. Vēlāk tos sāka piemērot arī birģeriem. Uz zemniekiem šis kodekss attiecās tikai kā uz tiesību objektiem, paredzot viņiem dzimtbūtniecisku verdzību.

B. KURZEMES HERCOGISTES TIESĪBU RAKSTUROJUMS.

I. Muižnieku privilēģijas un zemnieku beztiesība

Kurzemes hercogistē valdija galvenokārt agrākās Livonijas vācu muižnieku pēcteči, kas panāca savu privilēģiju paplašināšanu pār dzimtmuižām un dzimtļaudīm. Neliela saujiņa vācu muižnieku ģimeņu (Adel) ieguva visplašāko varu pār savu muižu dzimtļaudīm (die Erbunterthanen) — latviešu zemniekiem.

Ar Gotharda privilēģiju un citiem pamataktiem muižnieki ieguva ne tikai privātās dzimtmuižas agrāko lēņu muižu vietā, bet arī tiesības izdot saistošus noteikumus un spriest tiesu zemniekiem savas muižas novadā. Kurzemes hercogistē muižnieki ie-

guva tiesību sodīt zemniekus pat ar nāvi, kamēr agrākā Livonijā šī tiesība piederēja valsts varas pārstāvim fogtam.

Muižnieki panāca hercogistes likumdošanas aktos (Kurzemes statūtos u. c.) dzimcilvēku beztiesiskā stāvokļa juridisku noformējumu. Proti, Kurzemes hercogistes zemnieki tika pielīdzināti romiešu vergiem (*homines proprii, mancipes*). Ar to muižnieki ieguva pār saviem dzimtļaudīm tiesības lemt par viņu dzīvību un nāvi (*ius vitae ac necis*). Tāda zemnieku beztiesību deklarācija feodālisma periodā citās zemēs vairs nebija sastopama. Dzimcilvēku pielīdzinājums romiešu vergiem iznīcināja katra veida personības jēdzienu Kurzemes zemniekos. Tie kļuva par «runājošiem rīkiem» (*«instrumentum vocale»*) muižnieku rokās. Bez tam vergiem pielīdzinātiem dzimtļaudīm kā beztiesīgām būtņēm juridiski nekas nepiederēja. Kurzemes statūti atsaucās uz romiešu pekūliju (*peculium* — kunga mantas vienība, kas pagaidām nodota verga rīcībā). Šis noteikums muižniekiem bija ļoti izdevīgs, jo tie varēja savus zemniekus pēc patikas ielikt un izlikt no viņu iedzīves un mājām (*Gesinde*). Viss, ko sarāžoja un ieguva dzimtļaudis — vergi, skaitījās pekūlija kunga (muižnieka) īpašums. Stingri juridiski ņemot, Kurzemes zemniekiem nekas vairs nepiederēja.

Agrākās Livonijas zemnieku tiesības (*das alte Bauerrecht*) praktiski vairs Kurzemes hercogistē nepiemēroja, kaut gan tās daļēji vēl bija spēkā. Valdošo šķiru (muižniekus) tās neinteresēja. Neviena arī šo seno tiesību saturu nezināja, izņemot dažus zemnieku vecajos, kuru atmiņā vēl viens otrs noteikums bija saglabājies. Kurzemes hercogistē ļoti maz bija mācītu juristu. Tie bija studējuši ārzemēs un nodarbojās vienīgi ar hercoga un muižnieku tiesību jautājumiem. Zemniekiem tādi juristi nebija pietami.

Tie zemnieku jautājumi, par kuriem interesējās muižnieki, tika izlemti arī Kurzemes landtāgā, piemēram, par zemnieku bēgšanas apkarošanu, par kalpu algu apmēriem u. c. Bet zemnieku personīgās lietas un viņu sadzīves jautājumus kārtoja katras atsevišķās muižas likumi un tiesa.

II. Muižas likumi un muižas tiesa

Privātās muižas Kurzemes hercogistē bija kā valsts valstī. Muižnieki saviem dzimtļaudīm noteica pēc savas patikas likumu un sprieda tiesu.

Izspriežot muižas tiesā savu zemnieku kriminālos noziegumus vai civiltiesiskos strīdus, muižnieki mēdza pieaicināt uzticamus zemniekus (vagarus, šķilterus, vecākos u. c.), lai tie palīdzētu atrast kaut kādas tiesību normas (parašas), kas pazīstamas attiecīgās muižas novadā, un arī sarunātos ar zemniekiem latviešu valodā. Šos muižas tiesā pieaicinātos zemniekus («tiesnešus») sauca par tiesību atradējiem (die Rechtsfinder). Tomēr muižniekiem pašiem piekrita izšķirošais vārds sprieduma taisīšanā un soda noteikšanā.

Muižas tiesu praksē ar laiku nodibinājās nerakstīta tiesiska kārtība, pēc kuras vadījās muižas tiesa. Katrā muižā tā bija dažāda, atkarībā no muižnieka patvaļas un tiesiskās jēgas, kā arī «rechtsfinderu» lomas, parašu saglabāšanās, baznīcas ietekmes utt.

Daži uzņēmīgāki Kurzemes muižnieki ir pat centušies muižas tiesiskos noteikumus uzrakstīt latviešu valodā un darīt zināmus zemniekiem, līdzīgi kā valsts izdod likumus saviem pavalstniekiem.

Raksturīgs piemērs šai ziņā ir Struteles muižas dzimtkunga Franka 1793. gadā uzrakstītie muižas likumi viņa dzimtļaudim. Šie muižas mēroga noteikumi ir nosaukti par «Struteles valsts likumiem». Teksts rāda, cik varens ir juties muižnieks Kurzemes hercogistē savu dzimtļaužu vidū. Gan ar baznīcas autoritāti, gan ar miesas sodu draudiem tiek uzturēta muižas interesēm vēlamā kārtība.

STRUTELES VALSTAS LIKUMI³⁶

kas no mannim

Franz Alexander Eernsts Franck

Strutteles walstas dsimts-kunga

sadohmati

un us mannu ļauschu labbumu

noraugahs

ka tee

wisseem manneem dsimts-ļaudim sinnami un

ikweenam lassami buhtu, esmu es gahdajis,

ka wiņņi schinnîs rakstôs eespeesti

taptu.

1793.

Tas wissu-augstakajs bauslis irr:

Tew buhs Deewu, tawu Kungu mihļot no wissas sirds, no

Wissas tawas dwehseles, un no wissa tawa prahta,

un

tas ohtrajs tam lihds:

Tew buhs mihļot tawu tuwaku ka sew paschu.

Juhs wissi manni draugi un behrni!

³⁶ Teksts ņemts no avotu krājuma «Kurzemes muižas tiesības», Rīga, 1931. g., 5.—10. lpp.

Manna leelaka ruhpa un to stahw, ka juhsu starpa deewabihjaschana, labbi tikkumi in gohda prahts atrasts in re-dsams taptu; zaur ko pee jums laime in labbaklahschana, un kas wehl wairak, Deewa swehtiba rassees. Kad ikkatrs pehz Deewa un tahs zilwezigas wirsibas likkumeem dsihwo un pareisi darra, kad wissi darbi labbâ siññâ noteek, tad arri meerigi, glihschi in rahmi sawas deenas nodsihwos. Tee ne-behdneeki un blehschi tohp kaunâ likti un zeesch sahpes; tas taisns zilweks sadsihwo gohdu in preeku, ir pee saweem behrneem. Ka nu wisseem manneem ļaudim labbi klahtohs, esmu es scho teesas grahmatu sarakstijis in juhsu rohkahm eedewis. Tas man par leelu preeku buhs, kad juhs mannus likkumus labbâ siññâ likseet, in tabapehz par gohdigeem ļau-dim kļuhseet.

1. Par wissahm leetahm gribbu es, ka deewabihjascha-nai, taisnibai in uztizzibai mannâ teesâ buhs wairoties. Ta-pehz buhs tehweem in mahthem par to gahdaht, ka tee sawus behrnus eeksch deewabihjaschanas in labbeem tikkumeem usaudsina. Saimneekam buhs ar saimi un behrneem rihtos in wakkarôts Deewu peeluhgt, in ikswehtdeenas tohs bas-nizâ suhtiht pee Deewa wahrdu klausischanas.

2. Ta swehta deena, no Deewa eezelta, irr no sirds swinnama, in deewabihjigi ar Deewa luhgschanahm, ar Deewadseesmahm, ar spreddiķa klausischanu jeb lassischanu pawaddama. Sewischķi buhs teem wezzakeem sawus behrnus waddiht Deewa nammâ, ka tee preeksch altaŗa nahkdami eeksch teem tizzibas gabbaleem to kristitu ļauschu warr eemahzit kļuhst.

3. Spreddiķa laikâ ne irr brihw ne weenam bes lielas waijadsibas no basnizas iseet. Teem waggareem buhs tohs, kas krohgâ sehsh, jeb zittur blehņojahs, us basnizu pa-skubbinahst, in kad tee wahrdam ne klausa, buhs teem tohs siññâ likt, pee mannim apsuhdseht, ka es tohs warru pahr-mahziht.*

4. Par teesneekeem esmu zehlis trihs gohdigus saim-neekus, diwi waggarus in manas leelas muischas in leijas muischas meierus.

5. Tahs teesas buhs tik reis turreht, zeekreis tee tees-neeki taps sa-aizinati. Kad wens slimmibas deļ ne warretu nahkt, tad peezeem teesneekeem irr jaspreesch.

*) Likuma ievadâ kā arī 1.—3. pantos ar dieva un reliģijas autoritāti meģināts iedvest paklausību privātmuižas zemniekiem.

6. Kam jeb kahda suhdseschana irraid, jeb zitta waijadsiba, tam buhs to paschu pee laika meieram eeteikt, ka tohs teesneschus labbâ laikâ warr saaizinaht.

7. Kas preeksch teesas tohp aizinahts, tam buhs tuhdaļ bes kaweschanas nahkt; kas ar labbu ne nahk, tas irr atweddams un par to neklausischanu pahrmahzams.

8. Teem teesneekem buhs ikweenu zilweku skaidri un rahmi izklausiht, pehz tahm gaudahm, tahs runnas un waijadsibu labbi ismekleht, isdibbinaht un apdomaht; in tad ikweenam to teesu tà jaspreesch, ka wiņņi to preeksch Deewa in mannim dohma atbildeht.

9. Ko tee teesneeki weena prahta spreesch, pee ta buhs palikt un tas janoteek; arridsan tad, kad tschetri teesneeki weenadi spreesch.

10. Pahr wissahm suhdseschanahtm, wainahm, waijadsibahm un blehdibahm starp manneem ļaudim buhs schai teesai spreest; bes tahm wainahm pee muischas darbeem, pahr kuņņeem meieris un waggari spreadihs.

11. Pehz ka tahs wainas leelums un gruhriba irraid, pehz ta tai teesai arridsan to strahpi janospreesch; bet tomehr ne wairak, ka ar pahtagu diwi desmits strehķus, un ar rihkstehm seschus pahķus.

12. Tas arr warr notikt, ka kahda waina tik leela, ka schi strahpe to ne atlihdsina; tad buhs teem teesneekem pee man, ka tam dsimts-kungam padohmu mekleht.

13. Weenam no teem waggareem buhs allaschiņ pee rohkas buht, un to nospreestu strahpi tuhliņ isdarriht.**

14. Weens jauneklis, kas p̄irmâ reisê wainâ kļuis, jeb no zitta us nelabbu darbu willinahts, tas jo weegli, bet wezz blehdis jo aschi sohdam.

15. Kad jauneklis jeb wezz, kas zitkahrt gohdigs irr rdešts un atrasts tappis, netihshi eeksch kahdas masas wainas eekrittis, peedohschanu luhdsahs un labbaku dsihwo-schanu apsoļahs; tam ta teesa warr peedoht, un to strahpi atlaist.

16. Wissi, kas plihtheschanai padohdahs, un pa deenahm krohģos sehseh, taps zeeti sohđiti; un ja tee saimneeka

**) 4.—13. pantos normēta muižnieka iecļta zemnieku tiesa (3 saimnieki, 2 vagari, 2 meieri). Pats muižnieks skaitās kā augstaka instance (12. p.). Miesas sodus (11. p.) izpilda vagars (13. p.). Iznāk, ka zemnieks per zemnieku.

kahrtâ buhtu un ne labbojahs, kalpu kahrtâ nolikti un no mahjuweetas islikti taps.

17. Kad no leelas dserschanas tahds plihntneeks slims tappis, un dakteris parahda, ka tahdam ne warr lihdseht ta labbad, ka wiŋsch tahs eekschas zaur leelu brandwihna dserschanu maitajis — kad tahds nomirst, tad wiŋŋa meesahm ne buhs pee zitteem gohdigeem mirroŋeem kapsehtâ paglabbatahm kluht; bet ka slepkawam pee sawas paschas meesas bes basnizas pulksteŋu swannischanas in bes dsee-daschanas purwe apraktam tapt.

18. Kas kildes zell — kas kaujahs — kas pahr nowaddu aisbehg — kas par dumpineeku zellahs — kas par pesteleem pinnahs; kas kaimiŋu jeb maischas laukus, pļawas, dahrsus, lezzekļus, bischu kohkus maita — tas ne irr tau-pams, bet aschi strahpejams pehz tahs wainas leeluma in gruh̄tibas.

19. Kad kahda meita no puischa apgruhtinata tappusi un wiŋŋa to pee laika muischâ jeb saimneezei, jeb raddineezei irr eesazzijusi, un to ne irr apsehpusi; tad puischam ar to meitu pee laika zaur lauloschanu ja-saeet irr, ja tas ne noteek, tad buhs tai teesai strahpes weetâ nospresst, zeek gaddus tam puischam par ta behrna pahrtikschanu buhs gahdaht, un zeek ikgadda ja-dohd irr.

20. Paŋemtas un nosagtas ir zellâ pazeltas leetas irr ja-atdohd. Ja wiŋŋas jaw isklaiditas, tatschu tahs leetas wehrts ja-atlihdsina, in tam saglam ihpatta strahpe jano-spreesch. Aschi sohdams irr, kas nammus, klehtis, stallus, schķuhņus, rijas, dahrsus, laukus, dihķus, pļawas, seenu kaudses, bischu kohkus, arklus, iskaptus, zirrus jeb zittu kahdu darba rihku in mantas pasohg.

21. Kad kahda sagta leeta sinnama tohp, in weena saimneeka mahjas tohp atrasta, un saimneeks to sinnajis muischâ ne irr teizis — tad ne ween saglis sawu nopelnitu strahpi dabbuhs, bet arri saimneeks bes shehlastibas no mahjuweetas taps islikts.

22. Tapat arridsan ziteem mahju ļaudim notiks, kuŋŋeem labba ziŋŋa no tahs nosagtas leetas bija, un to ne pee laika irr teikuschi; tohs buhs ka paschu sagli teesaht: jo tas sleh-pejs tik labb, ka tas ņehmejs.

23. Wisseem manneem krohdsineekeem ganna brihw irr, tahs leetas, kas wiŋŋeem us pahrdohschanu tohp atnestas, pretti ņemt; bet nomanna wiŋŋi, katahs irr sagtas, tad buhs.

tuhliņ to muischâ pasazziht, un arri tohs ļaudis isteikt, kas pahr dewuschi. Ja tee to ne irr darrijuschi in sinnams tohp, ka wiņņi pasagtas leetas sleppeni pretti ņehmuschi, tad taps, kad wahzeeschi irr, tuhdal no krohga ismesti, ja tee semneeki irraid, tad ta teesa pahr wiņņeem spreadihs — bet abbeem ar sawu mantu par tahm sagtahm leetahm at-bildeht buhs.

24. Ikkatram saimneeka dehlam, kas pa-gohdam dsih-wojis, ne kahdu blehdibu jeb sahsdibu ne darrijis, tam buhs sawa tehwa mahjuweetu dabuht, ka tehws to nowehlejis.

25. Bet teem, kas pee mannahm klehtim, rijahm jeb zittahm leetahm kahdu blehdibu un wiltibu darrijuschi; teem ne buhs muhscham saimneeka kahrtâ kļuht, neds kahdu buhschanu dabuht.

26. Teem teesneekeem, wirsneekeem un usraugeem, kas mannâ wahrdâ eezelti irr, buhs paklausiht in gohdu doht; kas scheem pretti turrahs, wiņņus gahna, in ne klausa, pahr to es pats, kâ dsimts-kungs, spreadischu.***

27. Wisseem muischas darbeem buhs wassarâ ar saules lehkschanu sahsktees, un pee saules noeeschanas beigtees, pee tahm ihsahm deenahm ruddeni in seemâ, deenai austohht, un gaismai beidsohht.

28. Pee apkohpschanas mannu leetu in darbu, dohmu es, wisseem manneem usraugeem wallas, weenam nebehdneekam, kad tas us wahrda skubbinaschanas neprohtahs, peezus jeb seschus zirteenus ar pahtagu muggurâ doht, in ja tas pretti turrahs, jeb gahna, buhs tam ar tshetreem pahreem rihkstu schautam tapt.

29. Teem waggareem in rihkureem buhs sawu burta-kohku usgreeschanu taisnigi peekohpt, in ja wiņņi pee klehtim in rijahm kahdu blehdibu in sahsdibu panahkuschi, to tuhlin mannim eeteikt. Kad teem waggareem in rihkureem tohp parahdihts, ka paschi wainigi, tad taps tee zeeti sohdit in no mahjuweetas ismesti.****

30. Kad saimneeks sawam kalpam jeb puischam sirgu pehz muischas darba in klausischanas dewis, un tas scho sirgu bes prahta dsenn jeb zaur ne-apdohmigu kulschanu un sliktu kohpschanu to lohpiņu samaitajis irr; tad buhs

***) 14.—26. pantos minēti klaušu muižas zemnieku noziegumi un sodi. Likums it sevišķi aizsargā muižas mantu un intereses.

****) 27.—29. panti regulē klaušu darba laiku. Disciplīnas pārkāpējiem piedraud ar pātagu un rīkstēm, kā arī ar izlikšanu no mājām.

wiŋŋam scho kaitu tam saimneekam ar to pussi sawas bandas aismaksaht.

31. Kad peegulneeki jeb ganni sirgus, lohpus, awis, zuhkas muischas labbibâ jeb plawâs eelaisch, in tee kihleti tohp, tad buhs par teem leeleem lohpeem mahrku, un par teem sihkameem wehrdiŋu par katru gabbalu maksah, in tam gannam ihpaschi ja-zeesch strahpes.

32. Teem slimmeem ne irr brihw, sew mahjas sahłotees, jeb pee puhschletajeem in tahdeem eet, kas sahłu siŋŋas ne proht; saimneekam buhs no ta slimma tuhliŋ muischâ siŋŋu doht; ja tas ne noteek, in slimneeks sliktaks tohp, tad saimneekam ja-atbild par to, in ja labban tas slimmajis nomirst, tad jo leelaka strahpe wiŋŋam buhs.

33. Ikwassarôs no leeldeenas swehtkeem lihds wezzeem Jehkabeem buhs ikkatram sunŋam mannâ nowaddâ labs bluŋkis ar krusta kohkeem pee kakla peeseets buht; kad suns bes tahda kłuhst redsehts, tad buhs tam, kam tas suns peederŋ, peezus sesserus strahpes maksah.

34. Ikleeldeenas swehtkos buhs saimneekeem tahs at-slehgas no teem schaujameem rihkeem mannâ muischâ nest, kas lids wezzeem Jehkabeem turpat taps glabbatas, ja ne notizzis, tad ta schaujama rihke taps pagallam atŋemta, un saimneeks par to nepaklausischanu taps pahrmahihts.

35. Wissas dsihres un meelasti no sesdeena wakkara zaur swehtu nakti tohp zeeti aisleegti, het tomehr irr ikweenam nowehlehts, kas basnizâ bijis, to paschu deenu ween, un ilgaki ne, sawu Deewa dahwanu ar pateizigu sirdi ar saweem mahjas ļaudim un labbeem draugeem eesch mihlestibas patehreht.

36. Wissas dsihres tã irr turrmas, ka Deewa dahwanas ne tohp isschkehrdetas. Dasch labs zaur leelu tehreschanu parrados un nabbadsibâ eekriht, jeb nespehj saweem mahjas ļaudim un saimei tahs nopelnitas bandas un lohnu gohdigi nodoht, neds arriddan saimei ihstenu labbu barribu preek-schâ zelt. Tapehz buhs tad teesai tam saimneekam, kas kristibas-jeb behru-dsihres ilgaki, ka weenu deenu turr, un wairak, ka weenu muzzu allus un seschus stohpus brandwihna us ikkatru no schahm dsihreem patehre, trihs dahlerus naudã strahpi nospreest.

37. Tapat ja-dohd tam saimneekam trihs dahlerus, kas ilgaki ka diwi deenas kahu-dsihres turr, prohti weenu deenu bruhtes un weenu deenu bruhtgana nammã, un kas ikkuŋfã

dsihres nammâ wairak, ka diwi muzzas allus un desmits stohpus brandwihna patehre. Kas wehl masak patehre, tahdu es par gohdigu in prahtigu zilweku turru.

38. Mahjas-un saimes-ļaudim ne irr brihw ilgaki kristibas-un behru-dsihres turreht, ka weenu deenu, un wairak ne buhs ka weenu puss muzzu allus un peezus stohpus brandwihna tehreht. Kas wairak patehre, tam weenu dahleri nau-das ja-dohd irr.

39. Tapat saimes-ļaudim ne buhs ilgak, ka diwi deenas kahzu-dsihres turreht, prohti weenu deenu bruhtes un ohtru bruhtganna nammâ. Un ne buhs wairak, ka weenu muzzu allus un seschus stohpus brandwihna patehreht.

40. Schi nauda taps basnizas kungam eedohta, lai winsch ar to paschu dseesmu-grahmatas jeb zittas labbas grahmatas pehrk, kuřas wiņsch nabbageem behrneem in bahriņeem isdallihs.

41. Kad weens saimneeks sawu klausischanu ne spehļ darriht, tad buhs tai teesai izmekleht to wainu wiņņa is-nihkschanas. Irraid winsch zaur Deewa rihksti pee laukeem un lohpeem peemeklehts tappis, tad gribbu es wiņņam atkal lihdseht; bet irr winsch zaur slinkumu, leelu dserschanu, sirgu mainischanu jeb sliktu apstrahdaschanu sawu lauku nonihzis un parradôs eekritis, tad winsch no tahs mahju-weetas ismettams, un es zittu saimneeku eezelschu.

42. Tam saimneekam jeb saimneezei, kas sawam gahje-
jam un saimei ihstenâ laikâ to schinni walstâ nospreestu lohni jeb drehbes ne dohd, ļeb tahdu barribu ne sagahda, ar ko zilweks pahrtikt warr, buhs tai teesai strahpes spreest, wiss-wairak pahr teem, kas behrnus ne apgahda.

43. Tai saimei buhs saimneekam in saimneezei tikkuschi paklausiht pee wisseem mahjas darbeem. Ja weens dehļ neklausischanas in slinkuma no saimneeka apsuhdsehts taptu, tam labba pahrmahzischana no muischas buhs gaidama.

44. Teem kalpeem un mahju-ļaudim buhs trihs gaddus weenâ weetâ palikt.****

45. Kad skahde pee labbibas jeb pļawahm no kaimiņū lohpeem jeb zitteem ļaudim notikkusi, tad trim teesneekeem buhs nolemt, kas par to maksajams.

46. Kad weens tehws nomirst un masus behrniņus at-stahj, tad buhs tai teesai gahdaht, ka ta tehwa rohziņa starp

*****) 30., 42.—44. panti paredz noteikumus par kalpu un saimes locekļu stāvokli pie saimniekiem.

teem behrneem taisni tohp isdallita, in gohdiga wihra rohkâ kluhst eedohta. Tur klaht buhs wissu mantu grahmatâ eerakstiht, weens raksts taps raddeem eedohts, ohtrs muischâ glabbahts, un kad tee behrni usauguschni, buhs ikweenam sawa teesa sinnama.

47. Ugguni buhs ikweenam zilwekam labbi sargaht. Muischâs buhs teem waggareem us teem darbineekeem luhkoht, ka ne weens ar ugguni aplam dsihwo, jeb ar deggoschu pihpi apkahrt staiga. Tapat teem rijeneekeem rijas ugguni pee leelas strahpes ja-sarga.

48. Sehtâs buhs saimneekam par to gahdaht, ka wiņņu saime neds stallôs, neds kuhts ar ugguni staiga, nedz pee mahjahm ar pihpi muttê strahda. Kas to ne apdohma, un pee uguns-grehka wainigs tohp, taps muischâ aschi sohdihts.

49. Beidsiht darru es sinnamu, ka es tahdu kas sawu tehwu in mahti ne irr zeenijis, sawus preekschneekus ne irr gohdâ turrejis, kas plihthe, sohğ un blehdibu dsenn, ne mas ne warru mihleht neds eeredseht, neds kahda gohdâ zelt; un tapehz esmu es schohs likkumus, ka dsimts-kungs un waldneeks schinni grahmatâ lizzis sarakstiht, ka schee, wisseem manneem dsimts-laudim peeminneschanâ paliktu, un ne weens ar nesinnaschanu manna prahta warretu aibildinataees. Kas tohs tihschi pahrkahps, tas teescham ne taps taupihts. Bet kad wissi scho mannu padohmu mihligi peeņems, tad tas augstajs Kungs in Deews ir juhs ir manni apswehtis.

Sie Struteles muižas likumi (1.—49. panti) skaidri rāda Kurzemes hercogistes muižnieka neaprobežoto varu pār muižas zemniekiem un viņu mantu. Zemniekam pašam nav nekādu tiesību, nekās viņam nepieder. Zemnieka dzīves veids — būt par saimnieku vai kalpu — atkarīgs no kunga žēlastības (skat. 16., 24., 25., 41. pantus).

III. Dzimtbutnieciskās verdzības (Leibeigenschaft) juridiskais raksturs Kurzemes hercogistes tiesībās

Kurzemes hercogiste kā vācu feodālo muižnieku valstiņa ievērojama ne vien Baltijā, bet visā Eiropā ar rupjiem dzimtcilvēku (vietējo iedzīvotāju) ekspluatācijas likumiem. Izmantojot hercoga varas vājumu un Polijas karaļa labvēlību, muižnieki bija ieguvuši neaprobežotas tiesības savās muižās. Saviem zemniekiem viņi no-

teica visnesaudzīgākos dzimtbūšanas likumus, kādus vien viņu nedaudzie juristi (Vācijas tiesību zinātnu doktori) varēja izdomāt vai kaut kur sameklēt. Hercogistes likumi pakļāva zemnieka personu un visu viņa mantu kā nekustamo, tā kustamo muižniekam, uzskatot zemnieku pašu par vergu un muižas zemes piederumu. Parastais vācu feodālo tiesību dzimtcilvēku (Erbleute) jēdziens Kurzemes muižniekus vairs neapmierināja. Sakarā ar romiešu tiesību recepciju Kurzemē viņi panāca romiešu verdzības noteikumu attiecināšanu uz Kurzemes un Zemgales zemniekiem, tādējādi radot dzimtbūniecisko vergu (homines proprii, Leibeigene) jēdzienu. Līdz ar to Kurzemes zemnieki vairs nebija tiesību subjekti, bet gan muižnieka lietas (objekti) — vergi (mancipes, servi).

Zīmīgi, ka Kurzemes muižnieki romiešu verga jēdzienu attiecināja uz visiem savu muižu lauku iedzīvotājiem (rustici), tādējādi pārspējot romiešu verdzības apmērus.

Kurzemes statūti noteica: «Par vergiem uzskatāmi tie, kas dzimuši uz muižnieku zemes no tēva verga, kaut arī māte būtu piederējusi brīvo ļaužu kārtai» (52.§). Arī šai ziņā romiešu tiesības bija humānākas: «Ja kāds dzimis no brīvas mātes, kaut arī tēvs būtu vergs, viņš tomēr ir brīvs» (Inst. 1, 4). Acīm redzot, Kurzemes muižnieki centās pēc iespējas vairāk nodrošināt savām muižām darba spēku ar beztiesīgiem zemniekiem — dzimtbūnieciskiem vergiem.

Noteikumus par dzimtcilvēku pierakstīšanu muižas zemei kā tās piederumu (adscripti glebae, addicti glebae), Kurzemes muižnieki ir pārņēmuši no romiešu kolonāta tiesībām (colonus — agrīns dzimtcilvēks, nomnieks ar nelielām personas tiesībām). Pirmo reizi 322. gadā tika izdots noteikums Romā par kolonu piesaistīšanu zemei, aizliedzot patvaļīgu aiziešanu. Turpmākie likumdošanas akti paredzēja, ka zemi var pirkt vai pārdot kopā ar koloniem — zemes vergiem (servi terrae, glebae adscripti). Šie noteikumi tika pārņemti arī Kurzemes hercogistē kā ļoti izdevīgi muižniekiem.

Līdzīgi kā aizbēgušos vergus Romā atprasīja viņu īpašnieki, tāpat arī Kurzemes muižnieki panāca likumus par aizbēgušu zemnieku izdošanu (Ausantwortung der Bauern). Vairāki Kurzemes statūtu panti regulē šādā garā bēgļu atgūšanas prasību (repetitio): «Ja tādi viriešu dzimuma ļaudis aizbēg bez kunga atļaujas pie cita dzimtkunga, tad viņi izdodami līdz ar visu mantu, ko viņi atnesuši līdz, ar bērniem, kas dzimuši pēc bēgšanas, un ar visu īpašumu pieaugumu» (53.§). Šie noteikumi saskan ar

romiešu vergu izdošanas kārtību. Bet Kurzemes statūti iet vēl tālāk nekā romiešu tiesības, noraidot pat noilgumu aizbēgušiem vergiem. «Attiecībā uz tādiem bēgļiem, vai tie būtu virieši vai sievietes, nav noilguma termiņa» (54.§). Tas nozīmēja, ka Kurzemes muižnieku īpašuma tiesības pār zemniekiem bija tik visuspējīgas, ka pat noilgums tās nedzēsa. Bez tam cīņā ar zemnieku bēgšanu Kurzemes muižnieki pielietoja arī brutālus kriminālsodus — kājas nociršanu (ein Fuss abhauen), smagu sišanu (fustigatio, zur Staupe schlagen) u. c.

Kurzemes hercogiste ir samērā rets piemērs vēsturē, kur dzimtcilvēku (Erbleute) stāvokli feodālos apstākļos regulēja romiešu vergu laiku noteikumi visbarbariskākā pielietojumā. Tādējādi Kurzemes muižnieki izveidoja visbeztiesīgāko feodālo zemnieku stāvokli — dzimtbūtniecisko verdzību (Leibeigenschaft). Zemnieks atradās muižnieka patvaļā no viņa žēlastības. Šie Kurzemes noteikumi pārspēja Igaunijas tiesības (Brandisa — Igaunijas tiesību kodeksu — Ritterrechte des Fürstenthums Ehsten) un Vidzemes (Hilchena — Zemes tiesību projektu — Liefländische Landt-Rechte und Constitutiones), kur zemnieku stāvoklis bija juridiski mazliet cilvēcīgāki formulēts («atrasties otra varā», «in eines Andern Gewalt sein»). Vidzemes muižnieki gan arī sāka pielietot romiešu verdzības noteikumus saviem dzimtcilvēkiem, bet tikai kā palīgtiesības (subsidiārā veidā). Turpretim Kurzemes hercogistē romiešu verdzības tiesību noteikumi bija pirmā vietā. Tos pielietoja nevien burtiski, bet daudzos gadījumos pat neapvaldīti pārspilējot.

Istenu zemnieku dzīves apstākļu novērtējumu Kurzemes hercogistē dod kāds tā laika muižnieks barons K. J. Blombergs: «Par šīm zemēm var teikt to, kas citkārt teikts par Poliju — tās ir debesis dižciltīgiem, paradīze garīdzniekiem, zelta bedre ieceļotājiem un elle zemniekiem.» («On peut dire de ces Pays, ce qu'on disoit autrefois de la Pologne — Est coelum Nobilium, paradisus Clericorum, aurifodina Advenarum et infernus Rusticorum — C'est le ciel de Nobles, le paradis des Ecclesiastiques, la mine d'or des Etrangers et l'enfer des Paysans».)³⁷

Kurzemes hercogistes valsts iekārtas un tiesību juridiskais raksturojums liecina, ka zemnieku stāvoklis šai zemē bija pilnīgi beztiesīgs, ka Kurzemes hercogiste bija vislielākā muižnieku patvaļas valstiņa starp pārējām Baltijas zemēm.

³⁷ K. J. von **Blomberg**, bar. Description de la Livonie etc. Utrecht, 1705. p. 329.

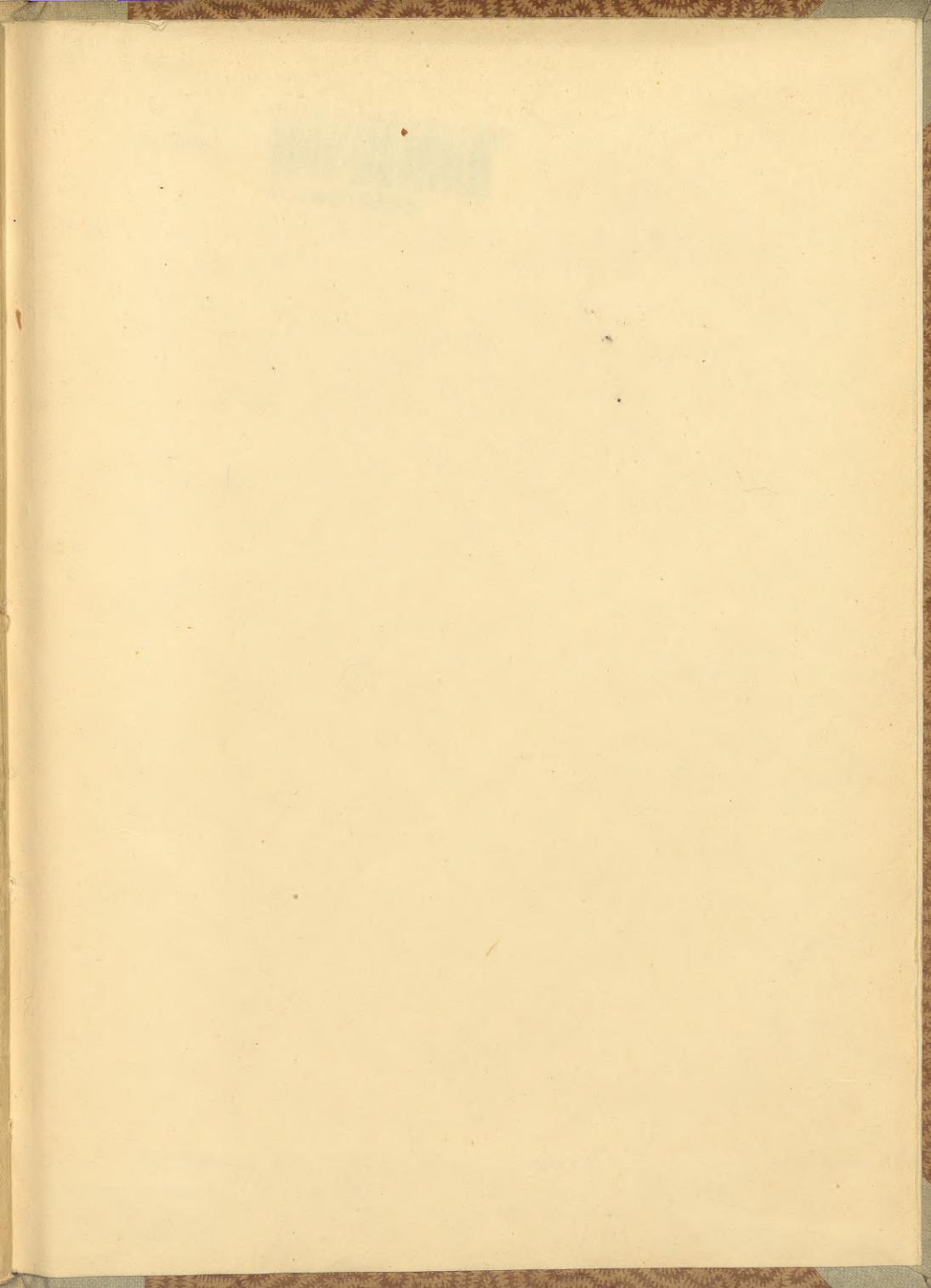
SATURS

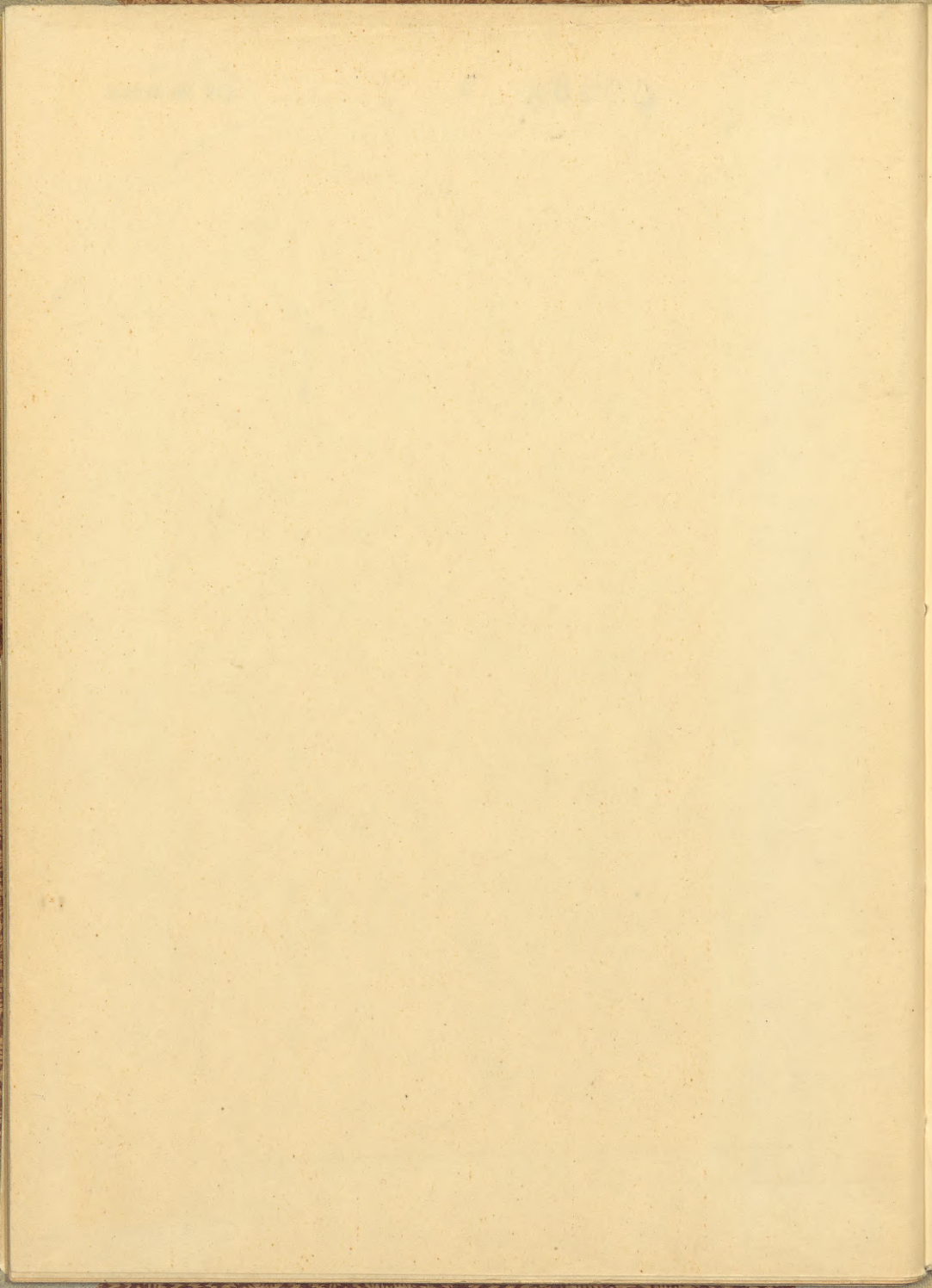
Priekšvārds	3
I n o d a ļ a	
Vācu feodāļu ekonomiskā un politiskā kundzība Kurzemes un Zemgales hercogistē	5—9
II n o d a ļ a	
Sabiedrības šķiriskā uzbūve	10—16
A) Valdošā šķira	
1. Muižnieki	10
2. Mācītāji	11
3. Birģeri	11
4. Brīvzemnieki	12
B) Eksploatējamā šķira	
Zemnieki	13—16
a) Saimnieki	14
b) Iebūvieši	15
c) Kalpi	15
d) Puskalpi	15
e) Bandinieki	16
f) Pirtnieki	16
g) Vaļinieki	16
III n o d a ļ a	
Kurzemes hercogistes valsts iekārta	17—27
1. Kurzeme kā Polijas vasaļvalsts	17
2. Hercoga vara	18
3. Augstākā hercoga padome	21
4. Virskapitāni(virspilskungi)	22
5. Kapitāni (pilskungi)	22
6. Landtāga vara	23
7. Piltenes autonomais apgabals	24
8. Tiesu iestādes	25—27
IV n o d a ļ a	
Kurzemes hercogistes tiesības	28—47
A) Tiesību avoti	
1. Agrākās Livonijas tiesības un parašas, kas pa daļai bija vēl spēkā Kurzemes hercogistē	28
2. Hercoga Gotharda privilēģija Kurzemes muižniekiem	29
3. Polijas karaļa izdotie likumdošanas akti Kurzemes hercogistes lietās	30
4. Polijas karalisko komisiju akti	31
5. Kurzemes landtāga lēmumi	31
6. Kurzemes pilsētu tiesības	31
Kurzemes likumu kodificācijas	32—35
1. 1611. g. Piltenes statūti	32
2. 1617. g. Valdības formula (Formula regiminis)	33
3. 1617. g. Kurzemes statūti (Statuta Curlandica)	33
B) Kurzemes hercogistes tiesību raksturojums	
I. Muižnieku privilēģijas uz zemnieku beztiesība	35—36
II. Muižas likumi un muižas tiesa	36—45
III. Dzimbūtnieciskās verdzības (Leibeigen-schaft) juridiskais raksturs Kurzemes hercogistes tiesībās	45—47

Maksä 20 kap.

88800

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309019825